

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer

adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

J. Keuning / Culemborg

GOED IS HET LEVEN (3)

— Ruth 2 : 18-3 : 4 —

Wordt hier niet zoiets als een kerstlied geboren?
Een lied, een lofzang:

*Wie nooddrift heeft, hij hope:
een herder is de Heer.
Hij doet de toekomst open,
het leven neemt een keer.*

Het leven neemt een keer.

Want is dit nog dezelfde Naomi als aan het begin van het boek? Is dit nog dezelfde vrouw, die eigenlijk geen stap meer vooruit deed en alleen nog maar een beetje voort-sukkelde, zonder hoop, zonder verwachting, verbitterd? Noem me maar Maria, zegt ze, want veel bitterheid heeft de Almachtige me aangedaan. Daarmee zegt ze niet alleen iets over alles wat haar is overkomen. Ze verraaft tegelijk de bitterheid in haar hart, die elk lichtpuntje negeert: als het zó donker geworden is in je leven, dan móet alles ook donker zijn. Daarom is zij het ook niet die de mogelijkheid om aan brood te komen aangrijpt. Het enige wat ze doet, is, dat ze Ruth haar gang laat gaan als die het initiatief neemt: nou ja, ga dan maar.

Maar als Ruth dan terugkomt, dán gebeurt het. Want Ruth brengt een overvloed thuis die maar niet aan stom geluk te danken kan zijn: daar moet een gulle gever achter zitten, iemand die zijn oog op Ruth geslagen heeft.

Dat is dus de eerste ontdekking: we zijn toch niet alleen. Er zijn toch nog mensen die iets om ons geven.

En dan is er meteen ook de tweede verrassing: niet alleen dat er mensen zijn, maar vooral dat God er ook is. God, die ons dus toch niet alleen maar bitterheid aandoet, die zijn goedertierenheid niet aan ons onttrokken heeft. Aan ons, levenden, niet. En aan onze doden ook niet.

Want als Naomi de naam hoort van de man die Ruth zo geweldig geholpen heeft, dan is ze stomverbaasd: hij is een lossier. En een lossier is iemand die b.v. een uitzichtloze weduwe toch weer voorthielp. Of: die het op zich nam, een kinderloos gestorven man toch nog een kind te geven.

Een lossier, — een redder in nood die, als je toekomst op de een of andere manier is afgesneden, je toch weer meeneemt op de weg naar morgen en overmorgen en naar het heil van God dat zeker komen zal, ook voor jou, of je nu levend bent of dood.

Want tegen het heil van God kan niets op. Je mag dan nog zo definitief aan je eind gekomen zijn, maar Gods goedertierenheid máákt je weer heel.

Als Naomi dat ontdekt heeft: ja, maar God is er toch en God is voor ons altijd een God van heil, — dan is ze opeens een ander mens geworden. Dan sukkelte ze niet langer voort, maar dan gaat ze bewust op weg. Want ze ziet weer perspectief.

Welk perspectief? Eigenlijk slechts dit ene: Ruth, vertrouw je nu maar helemaal aan die man toe. En laat het verder aan hem over. Hij zal je wel duidelijk maken, wat je doen moet.

Laat het maar aan hem over.

Aan Boaz. Ja, maar achter Boaz staat Jahwe. Achter deze lossier staat de God die zo, via een mens, via een van zijn kinderen, ons leven een keer doet nemen en de toekomst voor ons open doet.

Naomi heeft de overvloed aan koren in Ruth's armen gezien. En toen heeft ze God gezien. God, die dat ene teken, dat hele kleine teken misschien, gaf en het haar zo merken liet: ik denk aan je, ik houd mijn oog op je geslagen, — echt, je bent niet alleen.

Eén klein teken. Maar daarmee werd op slag alles anders. Natuurlijk, de omstandigheden waren nog even beroerd. Maar in die ellende is toch God aanwezig. En als dat waar is, dan sta je op uit je apathie, dan wordt je uit je verbittring losgescheurd en dan ga je weer lopen.

En waar je dan uitkomt? Dat mag God weten. Maar Hij zál het dan ook wel weten. Hij zal wel alles zo maken, dat je je verwonderen moet.

Zo wordt midden in de nacht van bitterheid de lofzang geboren:

*Hoe helder straalt de morgenster,
en straalt mij tegen van zo ver,
de luister van mijn leven.*

Die lofzang klinkt misschien niet zo uitbundig omdat alles wat je overkomen is nog steeds loodzwaar drukken blijft. Maar ze is er niet minder om.

En het kerstfeest is er niet minder om, als je het eigenlijk niet vieren kunt, omdat je geslagen bent en misschien zelfs verslagen, maar het toch vieren mag, omdat je zeker bent van Gods heil.

IN DIT NUMMER

- 361 Ds J. Keuning, Goed is het leven (3)
- 362 Ds G. Janssen, Katholiciteit en identiteit (slot)
- 364 H. Algra, Had ik dat maar geweten (V)
- 365 D. W. L. Milo, Een steen
- 366 T. Hoekstra, Ex libris
- 367 Drs H. de Jong, De betrekkelijke waarde van het nationalisme (2)
- 369 Th. van Driel, Adventstijd —

- Charoekafeest
- 370 Prof. dr H. J. Jager, Over bekering en verwante woorden
- 372 Dr J. Meulink, We maken de balans over 1981 op
- 373 Drs P. J. van Kampen, De theosofie
- 374 Ds H. Amelink, Om de vrijheid van de Dienst des Woords
- 376 Drs W. G. Rietkerk, Boekbespreking

Katholiciteit en identiteit (slot)

We willen nu onze gedachten ten slotte laten gaan over onze plaats en roeping in het geheel van de Gereformeerde Gezindte. Maar we kunnen dit slechts met enige vrucht doen wanneer we althans enig idee ervan hebben hoe het er op het ogenblik met deze Gereformeerde Gezindte voorstaat en wat er in haar aan de orde is.

Daarbij worden we dan getroffen door het ontstellende feit dat er in een bepaald deel een ongelooflijke snelle en haast onvoorstelbare afwijking is van wat altijd als het eigenlijke en kenmerkende van deze Gezindte is gezien en erkend: de volstreekte gebondenheid aan de Heilige Schrift als het betrouwbare en gezaghebbende Woord van God als de enige grondslag van geloof en leven en daarnaast de gebondenheid aan de Gereformeerde belijdenisschriften, als de uitdrukking van wat de Gereformeerde kerk 'als Goddelijke Waarheid gelooft en belijdt'. In de Gereformeerde Kerken in Nederland, die officieel vertegenwoordigd zijn in het Contact Orgaan van de Gereformeerde Gezindte, zijn sterke krachten aan het werk, die opening geven aan duidelijke Schriftkritiek, die de verzoening door het bloed van Christus vervangen door een alternatieve verzoeningsleer, die het brandpunt van Schrift en belijdenis: de rechtvaardiging van de goddeloze schuil laten gaan achter een horizontaal geduide opvatting van 'het heil' voor heel de wereld. Daarbij is ook van een openlijke afval van en kritiek op de gereformeerde belijdenisschriften sprake. Want wij leven in een tijd met andere vragen dan in de 16e eeuw. Daarom hebben 'de drie formulieren van enigheid hun tijd gehad'. Ik geef nog één citaat van een hoogleraar: „In de zestiende eeuw zijn de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Heidelbergse Catechismus bijzonder belangrijk geweest. Zij gaven voor die tijd weer, wat wezenlijk was voor het geloof. In de andere situatie, waarin de kerk nu staat, kan men er weinig mee doen”¹⁾. Allicht, want men is daar bezig over te gaan tot een ander „geloof”! Dat er in deze kerken van een groeiende(?) verontrusting sprake is, valt niet te verwonderen.

In de tweede plaats moeten we er oog voor hebben dat zich in de Gereformeerde Gezindte het verschijnsel voordoet van wat Van Ruler heeft genoemd het 'ultra-gereformeerde' in de 'rechtervleugel van het Gereformeerd Protestantisme'. Dit ultra-gereformeerde loopt

kerkelijk leven

dwars door bijna heel de Gereformeerde Gezindte heen. We vinden het zowel in de Gereformeerde Bond in de Ned. Herv. Kerk, als in de oud-gereformeerde groeperingen, ook in de Geref. Gemeenten en hier en daar in de Chr. Geref. Kerken. Zij wordt gekenmerkt door een onderwaardering van het historische heil en een eenzijdige benadrukking en scheeftrekken van het innerlijke. 'Wat hebben we aan een historische Christus? Wat hebben we daaraan, dat hij in Bethlehem is geboren en op Golgotha is gestorven? De historische Christus moet nog eens de innerlijke Christus worden. Hij moet in het hart geboren worden. Daar moet hij sterven en opstaan. Dat en dat alleen is het waarachtig heil'²⁾. In plaats van te leven uit de werkelijkheid van de praedestinatie, zoals die door de roeping door het evangelie openbaar wordt en in Christus als de spiegel van onze verkiezing moet worden aanschouwd, leeft men uit een logisch bewerkte verkiezingsidee, die er toe brengt de zekerheid der verkiezing niet te zoeken in Gods genadige beloften, maar in zichzelf, in de 'kenmerken'. Twijfel en onzekerheid is het gevolg. Of ook, de zekerheid wordt gevonden in iets anders dan in Gods genadige beloften, waarin door 't geloof werkelijke rust wordt gevonden. Men zoekt die dus in een bijzondere openbaring of ook vooral in de gevoelservaring van God in het binnenste, die dan slechts voor een enkel ogenblik en ook voor een enkeling is weggelegd. Er zou nog meer te noemen zijn, ik duid slechts enkele hoofdmomenten in de ultra-gereformeerde vroomheid aan. De harteklop van het geloof der Reformatie wordt hier niet meer gehoord, hoewel haar belijdenisschriften als uitdrukking van de zuivere leer worden erkend. Voor wat de toepassing van het heil betreft wordt daaraan echter een puur subjectivistische uitleg gegeven. Die wordt verder zó verabsoluteerd, dat eigen uitwerking als de alleenzalmakende wordt beschouwd en degenen, die daarin niet meegaan, verketterd worden als licht tegenover zwaar, lichtvaardig tegenover het werkelijk ernstig nemen van de Waarheid, met als gevolg een steeds verder gaande versplintering van het ker-

pastorale notities

ANNO DOMINI

1981 was het internationale jaar van de gehandicapten. In ons dorp is daar nogal aandacht aan besteed. Misschien meer dan in de meeste andere plaatsen en dat komt dan doordat hier elke dag groepen gehandicapten wandelen, winkelen en naar de markt gaan, onder leiding van hun verzorgers en verzorgsters. Hier is een vrij groot instituut voor geestelijk- en meer-voudig gehandicapten. Ze zijn een bekende verschijning in onze straten en in de openbare gebouwen. 1982 zal het „evangelisatorisch jaar” zijn. Hoe krijgen ze zo'n moeilijk woord verzonnen. Onze kerkeraad besprak één en andermaal de papieren van „Projekt '82” en besloot om er niet aan mee te doen. Maar het ging hier net andersom als in andere gemeenten. Daar viel eerst het besluit om wel mee te doen en later haakte men af. Hier werd de zaak nog eens overwogen en ze zal aan de gemeente voorgelegd worden. Ik denk ook niet dat een kerkeraad er een besluit over nemen moet. De kerkeraad moet voor de gemeente zorgen en de gemeente moet er zorg voor

dragen, dat het Woord de wereld binnengedragen wordt. Het is dus mogelijk dat onze gemeente alsnog mee gaat doen. Wij hebben mee, dat er hier enkele Christelijke kerken zijn die net als wij, nou niet bepaald gecharmeerd zijn van Amerikaans aandoende reclame-acties en verkooptechnieken van het Evangelie. Ik vertel dit alles niet omdat het zo belangrijk is dat iedereen weet hoe er in Slidrecht over gedacht wordt, maar om aan te geven, dat de nu volgende opmerking niet uit de koker komt van iemand die er nu eenmaal niets van hebben moet. Ik bedoel dit: als we een jaar proclameren tot een bijzonder jaar van confrontatie van het gehele Nederlandse volk met het Woord van God, dan moeten we, voordat we een roffel op de trom weggeven, eerst eens denken aan de stille kracht van Filadelfia. In de brief, aan die gemeente gericht, lezen we dat ze kleine kracht had, maar dat de Heer haar een geopende deur zou geven. Zelfs vijandige fanatici uit de synagoge zouden zich tot haar wenden. En hoe kwam dat. Het staat er bij. We hebben nu een jaar gehad van het kind en een jaar van de vrouw. Daarna een jaar van de gehandicapte en nu begint dan binnenkort het jaar van het projekt. Niet vergeten dat het een jaar van de Here is. Annus Domini. Als Hij de deur niet opent, krijgen wij er niet eens een voet tussen.

A. H. Algra, Slidrecht

kelijke leven in de Gereformeerde Gezindte.

Een geweldig struikelblok op de weg naar kerkelijke eenheid is in de derde plaats een statische kerkbeschouwing. We vinden die in de Gereformeerde Bond voor wat betreft haar beschouwing van de Nederlandse Hervormde Kerk: zij is de oude vaderlandse kerk, waarmee niet gebroken mag worden en dit involveert blijkbaar voor de gereformeerde broeders in deze kerk ook, dat zij de instutaire eenheid ook met de loochenaars en bestrijders van de gereformeerde confessie niet op het spel durven te zetten door het toepassen van de leertucht, met hoe grote voorzichtigheid en lankmoedigheid ook. Maar de gedachte van de eenheid van het verbond kan toch de door-eenmenging van belijders en bestrijders van het evangelie, van geloof en ongeloof niet dragen³⁾. Eenzelfde statische kerkbeschouwing vinden we overal, waar het eigen kerkelijk instituut praktisch als het enig ware wordt erkend - dat is heus niet alleen het geval bij de 'Vrijgemaakten'! - of waar men zich daarin gerust voelt door rechtmatig geachte beslissingen in het verleden, die tot afzonderlijk kerkelijk leven hebben geleid. Wat is nu onze plaats en taak in

deze zo verdeelde Gereformeerde Gezindte? In het reeds genoemde boek 'Tien keer gereformeerd' heeft drs. A. Vergunst, predikant van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika, de volgende behartenswaardige woorden geschreven: „Het geïsoleerd zijn van elkaar en het daarenboven soms zo scherp staan tegenover elkaar heeft tot gevolg een krachtige bevordering van de ontwikkeling van een „eigen” identiteit van deze verschillende delen van de Gereformeerde Gezindte. Deze eigen identiteit wordt dan vooral gezocht en gevonden in de aanhoudende benadrukking van bepaalde facetten van de volle waarheid Gods of in het sterk beklemtonen van de noodzakelijke onderhouding van ook door de traditie bepaalde levensgewoonten”.

Wanneer we het woord 'benadrukken' aanvullen met 'scheeftrekken'⁴⁾ hebben we hier een treffende kenschetsing van veel dat in de Gereformeerde Gezindte aan de hand is. Dat de ontwikkeling van een eigen identiteit een historisch onvermijdbare zaak is, wees ik reeds in een vorig artikel aan. Hoe meer men langs elkaar heenleeft, hoe meer en gemakkelijker die eigen identiteit zich ontwikkelt, daarop wijst drs. Vergunst terecht. Als men haar dan ook nog zoekt te verster-

ken en duidelijk te profiteren, is het hek wel helemaal van de dam. We komen dan steeds meer tegenover elkaar te staan. De vervreemding zal in elk geval toenemen. Daarom is het elkaar ontmoeten en met elkaar spreken en waar mogelijk met elkaar contacten onderhouden wel een eerste vereiste om hieraan te ontkomen en verdere verwijdering en tegenstellingen tegen te gaan. Het Contact Orgaan van de Gereformeerde Gezindte, dat jaarlijkse conferenties organiseert en ook meewerkt aan publicaties, die onderlinge kennismaking kunnen bevorderen, doet in dit opzicht belangrijk werk, al is het ook nog zo weinig. En het zou m.i. toe te juichen zijn dat ook onze kerken en niet slechts een klein aantal individuele personen daaraan daadwerkelijk deelnamen. Niet om directe resultaten te verwachten op het gebied van de kerkelijke eenwording, maar als een eerste en bescheiden stap op de weg tot eenheid.

Het is echt menselijk en in overeenstemming met het hoge gewicht dat wij hechten aan eigen overtuiging, dat wij in die contactoefening onze eigen 'inbreng' zeer belangrijk achten en daarin het hoofdmotief voor contactoefeningen gelegen vinden. Als we er dan een uitgesproken eigen identiteit op na houden en daarvoor ook sterk geporteerd zijn, wordt dat het uitstellen van de belangrijkheid van die eigen identiteit. Is het niet echt christelijk de ander te willen doen delen in de zelf verworven rijkdom? In het eigen ontvangen bezit? Maar zo komt dan overtuiging naast overtuiging te staan en wordt het contact gemakkelijk tot een strijd voor eigen overtuiging, om niet te zeggen voor eigen gelijk.

Het is daarom goed eens te letten op Paulus' inleiding op zijn brief aan de gemeente te Rome, die hij naar hij meedeelt, van plan is te bezoeken, natuurlijk om ook in die gemeente als apostel in het evangelie bezig te zijn. Hij schrijft zelf in vers 11: om u enige geestelijke gave mee te delen tot uw versterking. We moeten er wel op letten dat hij spreekt van 'geestelijke gave', dat is door de H. Geest gewerkt en geschonken goed, zegt een uitlegger. De apostel beschikt er niet over als het zijne, hij deelt het uit, naarmate zijn hand gevuld wordt; en altijd voor hen en voor hem is het g e n a d e gave, charisma. Hier is dus bij Paulus geen enkele aanmatiging en hoogheid van gevoelen, terwijl hij toch apostel is en met apostolisch gezag kan spreken. Hij wil hen slechts bevestigen in het geloof met wat hij zelf ontvangen heeft van de Heilige Geest! Toch verbetert hij zichzelf door er aan toe te voegen, dat is zeggen: onder u mede bemoedigd te worden door elkanders geloof, van u zowel als van mij. Luisteren we eens naar de gulden woorden, die Calvijn hierover ter verklaring schrijft: „Met deze zedigheid is hij nog niet te-

„WANT ALZO LIEF...” (Joh. 3:16)

Melodie: Gerhard Schwarz, 1939, E.K.G. 35
(Luthers Gezangboek - 30)

1. God heeft deze wereld liefgehad en ons het liefst dat Hij bezat, zijn eigen Zoon, gegeven, dat ieder die op Hem vertrouwt niet in zijn zonden sterven zou, maar eeuwig met Hem leven. Joh. 3:16
2. Prijs Gods trouw, en wees u wel bewust: Gods goedertierenheid, zijn gunst in Christus ons bewezen, beweegt ons tot boetvaardigheid, opdat wij van afkerigheid onder zijn tucht genezen. Rom. 2:4b
Hos. 14:5
3. Jezus daalde af in onze nood: Hij heeft in schande en in dood zichzelf met ons verbonden, dat wij, van schuld en dood bevrijd - een nieuw geslacht, Hem toegewijd -, zijn opstanding verkonden.
4. Zie omhoog: de Morgenster verscheen! Openb. [22:16b]
Nu zal het duister om ons heen, dat ons benauwt, verdwijnen. Wees vrolijk in de Heer en wacht volhardend op de grote dag dat Christus zal verschijnen.
5. God heeft zó de wereld liefgehad dat Hij het liefst dat Hij bezat, zijn Zoon, ons heeft gegeven. Leer ons te gaan waar Jezus ging, Hem volgend in vernedering: behoed uw kerk ten leven.

Kurt Müller-Osten, geb. 1905
Vertaling: Joop Klein, geb. 1950

HEER, IK WIL U HEEL GRAAG VOLGEN

Melodie: „Gelijk als de witte zwanen”,
Antwerpen 1655
(Liedboek voor de kerken - 269)

Bij Lucas 9:57-62

1. „Heer, ik wil U heel graag volgen, waar U ook naar toe zult gaan! Als mijn ouders zijn gestorven, dan sluit ik me bij U aan”.
„Laat de doden maar bewijzen laatste eer, - ú moet overal getuigen van uw Heer”.
2. „Heer, ik wil U heel graag volgen: U geeft zin aan mijn bestaan. Als ik afscheid heb genomen, dan kom ik achter U aan”.
„Mij is wie omkijkt naar vroeger ongeschikt, daar het land dat u moet ploegen vóór u ligt”.
3. „Want de vossen hebben hollen, elke vogel heeft zijn nest, maar de Heer, de Zoon des mensen, vindt geen plekje zelfs voor rust - nee, geen steen om op te slapen voor zijn hoofd. Maar Hij leeft van wat de Vader heeft beloofd!”
4. Ieder die met Hem wil leven, die berekent eerst de prijs: Luc. 14:28, 33
steeds bereid om op te geven en te gaan waarheen Hij wijst. Die keurt Hij een leven waardig Hem gelijk: heel de erfenis die klaarligt in zijn rijk.

Joop Klein

vreden, maar stelt nog een verbetering daarbij, waarmede hij vertoont, dat hij niet zoo het leeraamt zichzelf toeschrijft, dat hij niet wederkeerig bereid zou zijn van hen te leren; alsof hij zeide: Ik zoek en begeer met de maat der gaven, die mij gegeven is, alzo u te bevestigen, dat ook door uw voorbeeld mijn geloof blijmoediger en vaardiger worde, en dat wij alzo onderling met elkander voortgang doen. Ziet, tot wat groter matigheid dit godzalig hart zichzelf onderwerpt, zoodat het niet weigert van grove beginners bevestiging te begeeren. En nochtans spreekt hij niet geveinsdelijk: want daar is niemand zoo arm en gebrekkig in de gemeente van Christus, dat hij niet iets zou kunnen voortbrengen tot bevordering van onze voortgang, maar wij worden - en hier komt de diepere mensenkennis van Calvijn duidelijk naar voren, G. J. - door boosheid en hoovaardigheid verhinderd, dat wij niet van alle zijden zulke vruchten verzamelen. Want onze hoogmoed en dronkenschap der ijdele eer is zoo groot, dat een iegelijk den andere veracht en verworpt, en acht aan zichzelf overvloedig genoeg te hebben” 5).

Ongetijfeld zijn deze verklarende woorden van Calvijn van een woord van de Schrift leerzaam en richtinggevend voor onze ontmoeting van elkaar in het geheel van de Gereformeerde Gezindte op de basis van Gods Woord en de daarop gegronde belijdenisgeschriften. Wie deze ontmoeting begeert om eigen identiteit uit te dragen, draagt niet weinig bij tot het doen mislukken van de echte ontmoeting. De rechte houding is die van luisteren en spreken, van spreken en luisteren beide en in onderlinge wederkerigheid. Het moet bij zulk een ontmoeting gaan om de katholiciteit van de Gereformeerde belijdenis samen te ontdekken en kerkelijk - zo de Here wil - ook gestalte te geven. Niet om eigen identiteit - zo die er is en wat daarvan is - te doen zegevieren. Zij kan slechts hoogstens iets bijdragen tot het algemeen verstaan van de katholiciteit van dit belijden. Bavinck heeft daaraan de bekende schone passage gewijd in zijn 'De Katholiciteit van Christendom en Kerk', te bekend om hier te herhalen. En Van Ruler heeft in navolging van hem het zo uitgedrukt: „Het gereformeerde is de schoonste

en rijkste vorm van het katholiek-christelijke”.

Met dit katholieke karakter der gereformeerde confessie is het in strijd elkaar als behorend tot de Gereformeerde Gezindte in de kerkelijke gebrokenheid links te laten liggen en zo daadwerkelijk genoeg te nemen met een statisch kerkbegrip, dat eigen identiteit verheft tot norm en niet bedenkt dat Christus zijn kerk vergadert van dāg tot dāg en daarbij ook ons in zijn genade mee vergadert en ook gebruiken wil voor de rechte vergadering van alle „ware Christgelovigen”. Daarom zal „zolang de door Christus begeerde eenheid van zijn lichaam niet is bereikt iedere gelovige de institutair-kerkelijke gemeenschap waartoe hij behoort als een voorloper” dienen te beschouwen 6). En dat niet omdat hij met de moderne theologie de belijdenis als voorlopig beschouwt omdat de theologie altijd 'onderweg' is, maar omdat alle gebrokenheid bij het belijden van dezelfde waarheid in strijd is met het katholieke karakter van de kerk. Wanneer eigen door afkomst en historie ontstane kerkelijke identiteit aan het katholieke karakter der belijdenis wordt ge-

toetst, dat is ten diepste aan de beleden Waarheid zelf en de Gereformeerde belijders werkelijk zich in onderlinge ontmoeting willen openstellen voor elkaar in werkelijk gereformeerde d.i. katholieke gezindheid, dan is er hoop voor het herstel van vele gedeeldheid in de gereformeerde Gezindte. Maar bedacht moet worden dat dit niet een zaak is van slechts kerkelijke voorgangers, maar van heel het gereformeerde kerkvolk. Een zaak in de eerste plaats van het gebed.

¹⁾ Dr. C. Augustijn in Kerk en belijdenis.

²⁾ Zie voor een uitvoerige beschrijving van dit „ultra-gereformeerde” het artikel van prof. dr. A. A. van Ruler in „Wapenveld” van febr./mrt 1971, waaruit ik citeer.

³⁾ Vgl. voor het verdedigen van het blijven van de Gereformeerden in de Ned. Herv. Kerk tot op de dag van vandaag met behulp van deze gedachte Ir. J. van der Graaf in „Tien keer gereformeerd”, pag. 64 v.v.

⁴⁾ Deze aanvulling geeft Vergunst in het vervolg trouwens zakelijk zelf ook, pag. 23.

⁵⁾ Ik citeer uit de Commentaar of Romeinen e.d. Donner.

⁶⁾ Zo prof. Veenhof in „Tien keer gereformeerd”, pag. 49.

H. Algra / Den Helder

Had ik dat maar geweten (v)

Geweten en opvoeding

In de laatste artikelen van deze serie wordt aandacht besteed aan datgene wat pedagogen en psychologen hebben geschreven over het geweten. Dat is niet eenvoudig, omdat aspecten van dit begrip nogal eens onder een andere noemer gebracht worden, zoals: moreel besef en zedelijk bewustzijn. In de tweede plaats treedt er op dit punt een zekere breuk op met de voorgaande vier artikelen. In de opvoedkunde en de psychologie wordt het geweten niet als religieus begrip gehanteerd. In deze vakgebieden ligt het aksent op de ethische hantering. Het gaat om de vraag hoe het kind onderscheid leert te maken tussen goed en kwaad, welk gedrag getolereerd kan worden en welk gedrag niet door de beugel kan. Daarbij zal (weer) de literatuurstudie centraal staan. Begonnen wordt met een aantal theoretische notities van de pedagogen Waterink, Kohnstamm en Langeveld.

Normatief

In de inleiding van dit artikel werd geschreven dat er een verschil in invalshoek bestaat tussen de voorgaande gedeelten over het geweten en de laatste artikelen van deze serie. Bestuderen we de protestants-christelijke en rooms-katholieke literatuur op het terrein van de opvoeding van met name de periode tussen 1925 en 1950, dan zien we toch een duidelijke relatie tussen de theologie en de pedagogiek met betrekking tot het geweten. Dat komt doordat in die tijd de christelijke normen een zwaar accent krijgen binnen de sociale wetenschappen.

De argeloze lezer, die het stof van bv. de boeken van Prof. Waterink af heeft geslagen, zal vreemd opkijken als hij willekeurig een aantal bladzijden doorneemt. Is dit theologie, of heeft hij toch een boek

over opvoeding in handen?

Voor na 1960 wordt dit normatieve pad verlaten, alhoewel zowel de marxistische als de „orthodox-christelijke” literatuur over opvoeding wel dit stempel bleven dragen. Opvallend is daarbij wel, dat in de marxistische literatuur het begrip ‘geweten’ vrijwel onbekend is. Dit hangt samen met de ‘kollektivistische’ opvattingen over opvoeding, die zo kenmerkend zijn voor het marxisme. Individueel getinte gedachten passen niet in een dergelijk opvoedingspatroon. Het geweten is dan ook van zeer ondergeschikt belang.

Buiten deze normatief getinte literatuur over opvoeding zien we dat veel studies binnen dit vakgebied gegevens van wetenschappelijke aard citeren. Dit is echter heel veraderlijk. Onder het mom van „wetenschappelijk bewijs” gaat altijd een standpuntbepaling schuil, al is het maar door de keuze van onderzoeksgegevens.

Hoe het ook zij, het ‘geweten’ is tussen alle - als hard veronderstelde - feiten wel eens naar de achtergrond verdreven. Met het opnieuw ontdekken van het gegeven dat opvoeding nooit los kan staan van een bepaalde overtuiging én het meer individualistisch getinte denken binnen onze samenleving, verwacht ik ook dat het geweten weer een meer centrale positie in gaat nemen in de discussies.

Waterink

Ik begin met het citeren van enkele uitspraken van Prof. Waterink. Deze vroeger in gereformeerde kring zeer bekende opvoedkundige (de „Spock” van de Gereformeerden) schreef ten aanzien van het geweten dat het van groot belang is om te weten hoe de Heilige Schrift en de geschiedenis zich over het wezen van de ‘conscientie’ uitspreken. Hij begint dan ook met een wel zeer uitgebreide voetnoot van twee volle bladzijden dit begrip

Bijbels te funderen. Daarbij wordt ook het Griekse denken over het geweten genoemd (1).

Daarnaast is het, aldus Prof. Waterink, van buitengewoon groot belang te weten „op welk psychologisch standpunt men zich stelt, en welke opvattingen omtrent de organisatie van het zieleleven men is toegegaan” (1 - blz. 431).

„Het ‘ik’ van de mens”, aldus deze vroegere hoogleraar aan de V.U., „is in zijn wezen door God begiftigd met de twee speciaal voor de mens markante eigenschappen: het is logisch en het is religieus” (2 - blz. 212). Met het begrip ‘logisch’ wordt bedoeld dat de mens redelijk, verstandelijk kan denken, met het begrip ‘religieus’ wordt de gerichtheid op God bedoeld (volgens Romeinen 2 : 15). Daar komt nog bij dat de mens, omdat hij naar Gods Beeld is geschapen, een zelfbewustzijn heeft ontvangen. Dit is de kenmerkende tegenstelling tussen mens en dier. De mens kan afstand nemen, zichzelf beoordelen (2).

Het geweten zelf is niet anders dan het besef dat er goed en kwaad is, heeft het van elders ontvangen. Dat kan door Gods openbaring, door ervaring, of door de opvoeding. „Naar zijn eigen aard bestaan de inhouden van het geweten uit normen, die van ons geweten bezit hebben genomen” (3 - blz. 421).

Kohnstamm

Kohnstamm, een bekend opvoedkundige en tijdgenoot van Waterink, gaat van de veronderstelling uit dat opvoeding mogelijk is. Dieren worden gedresseerd; bij hen kan men niet van opvoeding spreken. Een dier handelt op grond van zijn instinkten. De mens kan zijn eigen daden over-denken, kan er los van komen. De kloof tussen het menselijke en dierlijke bestaan berust voornamelijk op het door de mens kunnen hanteren van de taal. Die taal speelt in het denken een grote rol; de mens denkt door middel van de taal, die tevens de mogelijkheid schept om afstand te nemen van de eigen handelingen. Hier zien we tevens het geweten functioneren, waarbij Kohnstamm met instemming Jan Ligthart citeert: „Al onze opvoeding is gebaseerd op de zekerheid dat het kind een geweten heeft” (in: Verspreide Opstellen, blz. 127).

Kohnstamm noemt vier kenmerken van de gewetensbeslissing. Een dergelijke beslissing wordt genomen met inschakeling van de gehele persoonlijkheid, valt niet volledig verstandelijk te beschrijven (bovenrationeel), is concreet en individueel (hoe moet ik handelen in deze konkrete situatie?), en de beslissing wordt als ‘komend van buiten’, als geschenk, ervaren (4 - blz. 66).

Langeveld

Ook Langeveld probeerde in zijn

boeken het geweten als christelijk begrip te funderen. Terecht schrijft hij dat de hellenistische gewetensopvatting vaak de christelijke gedachte hieromtrent verdringt. Dat gebeurt als men aan het geweten een té centrale rol toekent. Paulus beschouwt, aldus Prof. Langeveld, het geweten nergens als de stem van God. Met andere woorden: het heeft niet het laatste oordeel; het kan falen en zwak zijn (5 - blz. 172). Zeer juist acht ik ook de konklusie van deze vroegere Utrechtse hoogleraar dat het in de opvoeding in de eerste plaats gaat om het leren leven met God. Daaruit volgt dan de gewetensvorming, die gevoed wordt door het christelijk geloof (blz. 62).

Hoewel ouders sterk geneigd kunnen zijn om „alles op alles” te zetten met betrekking tot de gewetensvorming van hun kind, gaat het dus in de eerste plaats om het leren wandelen aan de hand van God. Deze visie op de gewetensvorming voorkomt naar mijn mening veel eng-moralistische opvoedingspatronen.

Samenvattende interpretaties

De drie, in dit gedeelte behandelde, pedagogen gaan uit van de gedachte dat de mens in staat is om afstand te nemen van zijn eigen daden. Op dit terrein functioneert ook het geweten. Het geweten geeft een fundamenteel verschil aan tussen mens en dier; een dier kan alleen handelen op grond van zijn instinkten. In wezen leeft het in een ‘gesloten’ wereld; de mens leeft in een ‘open’ wereld en kan daardoor tevens verantwoordelijk gesteld worden voor zijn eigen daden.

Er bestaat een nauw verband tussen gewetensvorming en opvoeding. Op het feit dat de mens een geweten heeft, onderscheid kan maken tussen goed en kwaad, kunnen we tevens de hypothese baseren dat opvoeding mogelijk is. Het geweten zelf bepaalt echter niet wat goed of fout is; deze normen putten we als Christenen uit de Bijbel. Het geweten heeft te maken met het religieuze besef van de mens, en met het vermogen tot zelf-besef. De wijze waarop de aan onze zorg toevertrouwde kinderen uiteindelijk met dit besef omgaan, houdt verband met de manier waarop ze hebben leren leven aan de hand van God. Daarbij speelt de opvoeding een grote rol.

De volgende keer worden enkele theorieën over de ontwikkeling van het geweten bij kinderen weer gegeven.

Literatuur:

- (1) J. Waterink - De pedagogiek als wetenschap (Zeist, 1926)
- (2) J. Waterink - Ons zieleleven (Wageningen, 1938)
- (3) J. Waterink - Theorie der opvoeding (Kampen, 1957)
- (4) Ph. Kohnstamm - Persoonlijkheid in Wording (Haarlem, 1967)
- (5) M. J. Langeveld - Beknopte theoretische pedagogiek (Groningen, 1968)

D. W. L. Milo / Dalmally

EEN STEEN

„Een man, een boom, een berg, een steen...”
(oud versje)

Ergens in ons huis ligt een steen: een gewone basaltsteen, matgrijs van kleur en glad afgeslepen door het water. Want eeuwen lang heeft de Allt Strae zijn stromen over deze steen laten vloeien en wateren, zei Job, vermalen zelfs de steen. Die steen is prachtig beschilderd met oude Keltische patronen. Hij is een pronkstuk geworden, als waarmee de Druïden hun altaren versierden. Vol geheimzinnige symbolische kronkel-patronen - in rood, wit en grijs - ligt deze steen daar schoon te wezen. Een lief meisje, jong en mateloos kunstzinnig, schilderde hem voor ons en gaf hem als aandenken. Korte tijd later stierf ze. Elke keer dat we haar steen passeren, gaan onze gedachten even naar haar uit. Zo is de steen een monumentje geworden.

Van de oudste tijden af heeft de mensheid zich van de steen bediend. De steen lag overal voor de hand, zo niet in de weg; de steen was tot iedere dienst bereid, was ieders knecht. Om een weg aan te duiden, werd hier en daar een steenhoop gestapeld. Op een berg geeft een steenhoop het hoogste punt aan. Spreken we niet van een stenen tijdperk, als we de oudste menselijke cultuur aanduiden?

De oudste wapenen waren vuistbijlen en werpstenen. Later waren het de gevaarlijke slingerstenen, doeltreffend van grote afstand. Was het niet David, die uit een beek vijf gladde steentjes uitzocht, om de reus Goliath te vellen? Waren het niet de Benjaminieten, die zelfs linkshandig tot op een haar hun slingerstenen plaatsten? En koning Uzzi had niet alleen een corps slingeraars van dat soort - maar ook nog houten kanonnen, die gróte stenen afschoten!

Een vreselijk wapen was de grote werpsteen. Dicht bij ons dorp is de Pass of Brander: een nauwe, steile bergkloof, waardoor zich het verkeer naar de kust wentelt. Aan die pas is geschiedenis verbonden. De eerste Schotse koning, Robert de Bruce, heeft er in 1307 slag geleverd tegen de Engelse invallers. Van boven af werden de vijanden met stenen bekogeld, die vanaf veilige hoogte werden neergeroerd. De stenen liggen er nog - de vijanden zijn dood en vergeten.

Zo spreken de stenen. Ze vormen blijvende monumenten, herinneren aan belangrijke historische feiten. Jacob hield de herinnering aan zijn ontmoeting met God de Heere levendig door een altaarsteen overeind te zetten: een standing stone, zeggen ze hier. Na de doortocht door de Jordaan hebben de kinderen Israëls twee stenen monumenten opgericht. Og, de koning van Basan, had voor zich een grafmonument van ijzersteen, basalt, laten maken. Zoals wij in Drenthe nog hunebedden hebben, Bretagne de dolmens, Schotland de cairns, Zuid-Engeland de stonehenge. De kleine man mocht een eenvoudige zwerfsteen op zijn graf hebben - beveiliging tegen schennend gedierte en tegelijk herinneringsteken voor zijn familie en vrienden - de Egyptische koningen bouwden voor zich onmetelijke grafmonumenten, pyramides, om hun herinnering staande te houden.

Reeds Mozes gaf een regel voor het geval, dat iemand een ander met een steen dodelijk zou treffen. Want een steen kon zowel een moeilijk hanteerbaar gebruiksvoorwerp zijn, als een moordwerktuig. Als zo'n steen ongecontroleerd gaat rollen, nu - daar komen ongelukken van. Maar bij bepaalde grove overtredingen, zei Mozes, moest een gemeenschap de schuldige straffen, door hem met stenen te treffen tot de dood er op volgde. De stenenstapel was dan zowel een grafmonument als een waar-schuwend symbool van Gods strenge hand.

Oorspronkelijk was de natuursteen een gevonden voorwerp, in vorm geheel afhankelijk van zijn ontstaan, zijn afsplitsing en zijn natuurlijke polijsting door de elementen. Vaak gaf zijn vorm zelf al zijn bruikbaarheid aan: als afsluiting van een kostbare waterwel of als afsluiting van een grafspelonk. Maar geleidelijk aan leerde de mens de onhandelbare steen te beheersen, te bewerken, te behouden. Bij die bewerking van natuursteen - door hardere steen of door metaal - werd de vorm zo gewijzigd, dat de steen beter kon dienen voor het menselijk doel. Zo kreeg de steen groter waarde. De vrouwen kregen kleine platte stenen, om een dagrantsoen koren te malen. Onder grote stenen werd, met kracht van rond-

lopende runderen, de graanoogst gemalen. Hoe kwam men aan het metaal, om steen te bewerken? Job wist het: uit steen wordt koper gegoten! Hoe kwam men aan het vuur, dat metaal deed smelten! Alweer uit stenen, vuurstenen, die men op elkaar sloeg tot de vonken er af kwamen. Zo groeide het stenen tijdperk uit tot een bronzen tijdperk. De Egyptenaren, sterk in het bewerken van steen, ontdekten dat de Syriërs stalen zwaarden hadden, sterker dan de hunne. Maar de Egyptenaren waren meer vertrouwd met het behouwen van stenen: ondanks hun grootte en zwaarte zo scherp berekend en zo glad geslepen, dat ze zonder bindmiddel elkaar vasthielden; en dat ze slechts na verwijdering van één enkele hoek- of sluitsteen uiteengenomen kunnen worden.

Die hoeksteen was in feite een primitieve sleutel: de geheime verzegeling van de bouw. Met deze hoeksteen werd de Messias vergeleken in psalm 118, zoals later in het evangelie blijkt. Door de hoeksteen was een gebouw „bekwamelijk samengevoegd”, hecht in elkaar passend.

Haggai sprak van „de ene steen op de andere leggen”, toen het om de herbouw van de tempel ging. En Christus sprak over dezelfde tempel: dat er geen steen op de andere zou worden gelaten. Er is een tijd om stenen te verzamelen, zei de Prediker, en een tijd om stenen weg te werpen.

—o—

Niet alleen grote stenen spelen hun rol; ook kleine mogen er zijn. En meestal zijn stenen kostbaarder naarmate ze kleiner, in geringer hoeveelheid, gevonden worden. Denk eens aan de „tafelen der wet”, die Mozes op de Horeb van God de Heere ontving. Die zullen wellicht niet van dat grafsteen-formaat zijn geweest, als oude prenten willen doen geloven; dan waren ze niet te tillen over grote afstand. Maar volgens Joodse traditie ging het om twee steentjes van de grootte van een handpalm - beschreven met symbolen.

De stenen in de borstlap van de hogepriester waren nog kleiner: edelstenen, zeggen we vandaag. Elk gegraveerd met een naam of symbool. Zo spreekt de Bijbel symbolisch over het nieuwe Jerusalem: waarvan de 12 poorten met twaalf soorten edelstenen versierd zijn. En van een witte „keursteen”, met een nieuwe naam, spreekt de Bijbel. Wat is eigenlijk een keursteen? Is het niet een edelsteen, waarmee het gehalte van edele metalen kan worden gemeten?

Zo belangrijk is de steen voor de mens. Petrus werd door de Heiland een rotssteen genoemd, met een woordspeling op zijn naam. Die naam is immers verwant met aardolie, petroleum. En wat is vandaag belangrijker dan aardolie?

Belangrijker dan olie is de Heiland zelf. Die werd wederkerig door Petrus „de levende steen” genoemd. En hij ried ons aan, ons als levende stenen te laten gebruiken in het huis Gods. Want zelfs in de twintigste eeuw, nadat de wetenschap zich met tomeloze versnelling omhooggewerkt heeft, blijft de steen zijn waarde voor de mens houden. Een steen komt van een berg. Een steen hoort thuis in de eerste mannelijke, menselijke woorden. Een steen zal het eind van de wereldgeschiedenis zijn.

Aan de lezers,

Dit is alweer het laatste nummer van de 25ste jaargang. Een extra dik nummer. Er wordt zowel aandacht aan kerst als aan de komende jaarwisseling besteed.

De gedichten en liederen in dit nummer zijn gekozen door Joop Klein uit Den Haag (behalve het gedicht van C. v. Baardewijk).

Al met al is het een nummer geworden dat de moeite van het lezen waard is - dunkt ons. Misschien wilt u dat eens doorgeven aan uw omgeving: familie, vrienden, gemeenteleden etc. En wijst u dan ook even op de lage abonnementsprijs. Die blijft voor 1982 op dezelfde hoogte!

Het eerste nummer in 1982 hopen we 8 januari te laten verschijnen. In dat eerste nummer zult u de - veel gelezen - pastorale notities van ds. A. H. Algra moeten missen. Ds. Algra vindt dat deze rubriek nu maar eens door een ander verzorgd moet worden. De redactie heeft zich daar node bij neergelegd. Maar is tegelijk blij in ds. H. Amelink een opvolger te hebben gevonden. Hem heten we als zodanig welkom, ds. Algra zwaaien we uit met een 'tot ziens'!

Wij wensen u gezegende feestdagen toe, en 'veel heil en zegen' in het nieuwe jaar.

Bestuur en redactie van Opbouw

EX LIBRIS

door T. Hoekstra / Zwolle

Alle dingen nieuw

Via de redactie ontving ik de nieuwe bundel gedichten van Geert Boogaard: „Alle dingen nieuw”. Uitgever: Callenbach, prijs f 9,90. Nu heb ik ook kortgeleden het knappe „Allerlaatste interview met Maarten 't Hart” door Hans Werkman gelezen in het Nederlands Dagblad, Variant september '81 en toen heb ik me weer eens gerealiseerd hoe moeilijk het is een goede recensie te schrijven en hoe pijnlijk een criticus een auteur kan treffen. Maarten 't Hart heeft veel waardering voor Werkman (en ik trouwens ook) maar de meeste recensenten hebben het bij hem verkorven. Met schroom zet ik mij dan ook aan het van mij gevraagde werk zo'n bespreking rammel je maar niet in enkele minuten uit je schrijfmachine.

Mijn allereerste indruk was (evenals bij: Er is haast bij het licht, een bundel van 1979) dat de rijmende gedichten de zwakste zijn. In dat opzicht heeft Boogaard niet het niveau bereikt van „Mijn eiken kansel” (1980) Jammer... Ik hoop er straks nader op in te gaan. Er staan evenwel ook gedichten in die mij direct getroffen hebben. Laat ik er één overschrijven:

De film waarin het meisje
van vijftien doodgaat,
wil ik niet zien,
want meisjes van vijftien
moeten niet doodgaan.

Misschien is doodgaan
zo langzamerhand
iets voor mij,
hoewel...
in ieder geval is het niets
voor kinderen.

Tranen van een vader
en een moeder om een kind,
wist ik niet te drogen.

Waarom vind ik dit nu een mooi gedicht? Waar zit dat eigenlijk in? Laat ik het maar eerlijk zeggen: het komt door de schok (of het schokje) van de herkenning. Mooi is geen absoluut begrip, net zo min als b.v. prettig en leuk. Mensen kunnen iets mooi vinden, zonder dat het echt mooi hoeft te zijn: wie zal trouwens vaststellen wat werkelijk mooi is? Zijn daar bepaalde maatstaven voor? Nee, die zijn er niet! In het algemeen vinden mensen iets mooi, als zij het „herkennen”. En het is natuurlijk heel goed mogelijk dat iemand pas na lang en aandachtig lezen een gedicht mooi gaat vinden of dat hij pas na een bepaalde uitleg gehoord te hebben, elementen gaat herkennen. Ik kan me voorstellen dat een meisje van vijf-

ten heel anders reageert op het gedicht dat ik hierboven overnam; zij zal waarschijnlijk niet veel herkennen, maar de predikant, de leraar, de vader en moeder die wél met het probleem te maken hebben gehad, die wél aan het graf van een jongen of meisje hebben gestaan, zij zullen het gedicht enkele keren lezen en bevestigend knikken. Wie kan die tranen drogen? Het doet je ook nog goed dat een predikant openlijk zijn onmacht durft uit te spreken. Ik vergeet het nooit, ik was pas leraar; een jongen uit de derde klas van de h.b.s. was al enkele weken afwezig. Ik liep eens bij hem thuis aan om te vragen hoe het met hem ging; de moeder barstte na mijn vraag in tranen uit. Ik moest binnen komen en ze vertelde me: dit was de derde zoon die op zijn vijftiende bepaalde ziekteverschijnselen kreeg, de beide andere jongens waren overleden en de dokters gaven ook nu weer géén hoop. Wat moet je dan zeggen? Ik wist die tranen niet te drogen. Diezelfde week ben ik nog bij Gerard in het ziekenhuis geweest; hij herkende me wel, maar had geen belangstelling. Hij had erge pijn en klaagde bij zijn moeder die hem in haar armen hield: „Moeder, help me toch”. En moeder wist ook niets anders dan: „Alleen de dokters kunnen je helpen, jongen”. Weer een week later stonden we aan het graf van Gerard. Nee, jongens en meisjes van vijftien moeten niet doodgaan. Misschien zal iemand zeggen dat Boogaard ook had moeten denken aan de belofte dat God alle tranen van hun ogen zal afwissen. Maar Gerard kende God niet, zijn ouders „geloofden nergens aan”, zoals dat dan heet.

Bij Bertie, die vorig jaar met zijn brommer slipte en die we ook enkele dagen later hebben begraven, lag de zaak wel anders hij wist wel dat hij het eigendom was van Eén die hem had gekocht. Voor zijn ouders was dat ook een grote troost, maar toch bleef het verdriet, toch waren er tranen. Wie zal die drogen? Nee, Boogaard, je hebt gelijk: zo'n jongen móet niet doodgaan. Niet op zijn vijftiende of zestiende. Maar dat probleem, de onherroepelijke nadering van de dood, het blijft een moeilijke zaak! Kijk maar naar het middelste deel van het gedicht. Als je tachtig bent, heb je dan vrede met de dood? In elk geval blijft de dood van die andere op je drukken: op blz. 21 staat een gedicht waarin de schrijver terugkijkt op zijn leven, moeder leerde hem bidden, vader maakte met hem een som, later kwam er iemand die zijn eenzaamheid doorbrak, maar ook haar heeft hij moeten afstaan:

De dood is al een paar maal
langs gekomen en heeft daarbij
brutaal naar binnen gekeken.
Wee mij,
want zonder mijn liefste
ben ik niets.

Dit is geen poëzie in de trant van Nijhoff, Achterberg of Holst. Bij Boogaard geen virtueuze taalbeheersing, maar het uitdrukken van gevoelens in eenvoudige woorden op een eenvoudige manier. Geen diepzinnige beschouwingen die op allerlei manieren in het werk gestructureerd aanwezig zijn, geen literatuur voor

de „highbrow”, maar voor de aandachtige lezer die op de goede golflengte heeft afgestemd, is er veel te genieten. En dat laatste is en blijft een persoonlijke zaak.

Dat geldt in feite ook voor degene die een recensie levert. Ik sluit mij aan bij de woorden van professor Gomperts: „Een van de factoren die bepalend kunnen zijn voor de hoeveelheid lezers die een boek krijgt, is juist het oordeel van de kritiek. De criticus moet zich daar niets van aantrekken, maar alleen oordelen naar de waarde die hij in het boek ziet. Zijn taak is dat hij zijn bevindingen meedeelt aan wie zich daarvoor interesseert”. Wie dit artikel leest, wil weten wat ik van deze bundel gedichten vind; hij of zij wil dan ook nog mijn argumenten en overwegingen horen. Daarom spreek ik ook mijn persoonlijke waardering uit voor bepaalde gedichten.

Maar omdat ik eerlijk wil zijn, moet ik ook mijn aanmerkingen laten horen. Daarom herhaal ik: de rijmende gedichten zijn in het algemeen ook de zwakste. Het gaat bij literatuur niet alleen om wát er staat, het ook belangrijk hóe het er staat. Het volgende gedicht is m.i. mislukt.

Wat blijft er mij,
tot mijn verweer,
nog over?
Ik heb slechts dit:
Er is een God die zo ver
in Zijn ontferming
voor mij is gegaan,
dat Hij van verre groet,
al kom ik pover.

Ik zie best in de laatste regels het beeld van de verloren zoon. Maar geef mij dan maar de vorm die Geerten Gossaert daarvoor gekozen heeft:

... 't verrafeld vod van eertijds purperen pronk...

Ik weet wel dat een dichter zó nu niet meer moet schrijven, maar de zeggingskracht (en trouwens ook de problematiek) is bij Gossaert toch oneindig veel sterker!

Het woord pover dat Boogaard aan het einde van zijn gedicht gebruikt, wordt ons opgedrongen door het woord over in de derde regel. Het woord pover wordt normaliter ook zó niet gebruikt. Natuurlijk kan een dichter een woord juist een heel speciale inhoud en kracht geven, maar dat is hier ook niet het geval, onder meer door de storend gesuggereerde rijm dwang. Bijzonder storend vind ik het einde van de vijfde regel: zo ver. Dat rijmt toch zeker niet?

Ik denk aan wat Hendrik de Vries schreef aan het adres van zijn vriend Eekhout:

als dit steek houdt,
berust het op een spreekfout.

Nee, zó krijgen we geen poëzie! Er is veel meer over dit bundeltje te zeggen. Een lijn of thematische structuur kan ik er niet in ontdekken; het gedicht over de militaire dienst past zéker niet in het geheel, maar er zijn ook mooie dingen in te vinden. Ik zou zeggen: Tolle, lege; neem en lees het zelf eens!

H. de Jong / Amsterdam

De betrekkelijke waarde van het nationale (2)

God, Nederland en Oranje

„Komt bij onze waardering van het nationale als zodanig niet een plus als we het over de nederlandse nationaliteit hebben?” Met die vraag zijn we de vorige keer geëindigd. Daarover zullen we het nu moeten hebben. We kunnen de vraag ook anders, meer prikkelend stellen: is er bij ons niet zo iets als 'God, Nederland en Oranje', zodat ten onzent het nationale een directe heilswaarde vertegenwoordigt? Nu behoort ik niet tot degenen die over deze trits alleen maar cynisch weten te doen. Achterom kijkend moeten we vaststellen dat het wel degelijk iets heeft voorgesteld. Het waren ook niet de beste tijden in onze vaderlandse geschiedenis dat ons volk nee zei tegen het huis van Oranje. Wij maken voorts een duidelijke fout als we die slogan zo uitleggen dat onze vaders blijkbaar geen onderscheid wisten te maken tussen kerk en staat, religie en politiek. Het valt mij tenminste op dat men in Nederland veel voorzichtiger is met het brengen van de nationale vlag in de kerk dan bijvoorbeeld in angelsaksische landen. Dat gaat terug op een diep ingeworteld besef dat wij op dit terrein de dingen bijzonder goed uit elkaar moeten houden. „Ten eynde een yeder het zijne in des Heeren vrees aen weder zijden doende . . .” — zo drukt de oude Dordtse Kerken-ordening zich uit in het artikel (28) dat de verhouding tussen kerk en overheid regelt. Dit is gezegd in een tijd dat de vaderlandse burgerij als zodanig 's zondags in de kerk zat en ik vind het knap dat men toen zo maat heeft weten te houden en men van kerkelijke zijde in beginsel inderdaad geen aardse macht heeft begeerd. Niettemin was er daarnaast het besef dat ons vrije volksbestaan iets met het evangelie te maken had, zoals we daarvoor ook veel aan de inzet van het huis van Oranje te danken hebben. Dáár ligt de oorsprong van de drieslag: God, Nederland en Oranje. Dat daar in de loop van de geschiedenis veel fratsen mee uitgehaald zijn ontken ik niet, maar ik moet ook eerlijk zeggen dat ik daar niet veel voorbeelden van weet. Bij degenen die er storm tegen liepen was de ideologie altijd veel duidelijker aanwezig, is mijn indruk.

De secularisering

In onze dagen echter lijkt aan het 'God, Nederland en Oranje' een de-

finitief einde te zijn gekomen. Dat ligt niet aan de Here God, ook niet zo zeer aan het huis van Oranje, maar aan het nederlandse volk. Dat heeft zich gesecculariseerd. Zeker in wat ik wel eens de republiek Amsterdam noem probeer ik me dat duidelijk voor ogen te houden, maar ach nee, je kunt het toch niet tot de hoofdstad beperken. Als volk in z'n geheel staan wij niet meer in een doorleefde betrekking met God. Ik bedoel hiermee niet te pleiten voor een staatsinrichting zonder het geliefde koningshuis — het woord 'republiek' van zoëven zou daaraan kunnen doen denken — nee, laten we het alsjeblieft houden zoals het nu is, maar aan die drieslag van voorheen is nu toch een einde gekomen. Nederland is geen christelijk land meer. We gaan met een dimensie minder verder. Het lijkt me noodzakelijk dat we dat als christenen goed tot ons laten doordringen en het ook in z'n consequenties doordenken. Ik meen dat dat onder ons nog onvoldoende gebeurt. Uit verschillende opstellingen en gedragingen blijkt dat wij er eigenlijk nog niet aan willen. Laat ik er eens een paar noemen.

Het I.K.V.

In de eerste plaats dan wel het streven om met behulp van een verpolitiekt en verdund evangelie alsnog een greep te doen naar ons volk om daarover een nieuwe christianisering en clericalisering op te richten. In dat licht zie ik de acties van het I.K.V. bijvoorbeeld. Het opvallende daarvan is dat een van huis uit kerkelijke beweging het nederlandse volk en masse in beweging krijgt. Dat is bij de anti-kernwapen-demonstratie duidelijk gebleken. Van hieruit is men nu wel geneigd het feit van de secularisering te ontkennen. Je kunt dan ook in die kringen horen zeggen: wat secularisatie? Als de kerk maar eens ophield te zeuren over achterhaaldheden als zonde en vergeving, oordeel en genade; als ze maar eens inspeelde op de actualiteit; op wat nu de mensen echt bezig houdt, dan zou je eens zien hoeveel invloed de kerk op de samenleving kan hebben. Dan zou blijken dat de kerk een machtsfactor van de eerste orde is. Ik vind dat een voorbeeld van terughijgen naar de tijd dat de kerk meer publieke invloed had dan nu. Men wil die invloed terug hebben en probeert dat te bereiken met behulp van een evangelie-boodschap die zo versne-

den is dat men niet eens behoeft te geloven om er mee in te stemmen. Het binnenste van de Bergrede: weerloosheid tegenover de boze vanuit de geborgenheid in Christus, stelt men buiten het geloof om aan de orde en beveelt die aan als een model voor politiek handelen — wat natuurlijk op niets anders dan nationale zelfdoding kan uitlopen.

Project-1982

Nog een voorbeeld van 'er niet aan willen' is m.i. 'Project-1982', de evangelisatie-compagne die voor het volgend jaar in voorbereiding is en waaraan ook kerken uit ons verband deelnemen. Natuurlijk wil ik het christelijk getuigenis in onze samenleving niet tot zwijgen brengen — gesteld al dat dat mogelijk zou zijn. Wat ik wil aanvechten is de mening die er achter kan zitten dat wij in dit tijdsgewricht met behulp van het evangelie een wending in ons volksbestaan zouden kunnen te weeg brengen. Ik geloof niet dat ons volk op het evangelie zit te wachten. Enkel bekeren zich nog. Grootseepse acties zijn daarom teveel op de maat van 'vroeger' gesneden. Ik heb er zelf in het verleden aan meegedaan, maar ik heb er geen enkel resultaat van gezien. Wel komt er af en toe een gemeentelid met een vriend of kennis of collega bij mij langs met de vraag of ik die in de christelijke leer wil onderwijzen. Hetgeen ik met graagte doe. Ook op het gebied van de evangelisatie dringt het dus, zo wil ik zeggen, te weinig tot ons door dat de secularisatie in onze samenleving een voldoende feit is geworden en dat we al in de tweede generatie daarvan zitten. Wij kunnen niet eens meer aanknopen bij vage besef van een vroegere christelijke opvoeding. Nog eens, ik wil daarmee niet zeggen dat er geen taak tot

evangeliseren meer zou bestaan, maar het moet vandaag m.i. toch meer via de mond-op-mond-beademing.

Politieke evangelisatie

Er is nog iets dat hieronder valt en dat zou ik de politieke evangelisatie willen noemen. Een goed voorbeeld daarvan vinden we in de geschriften van prof. dr. B. Goudzwaard. Zijn jongste boek 'Genoodzaakt goed te wezen' zal nog in ons blad door drs. W. Rietkerk worden besproken, maar ook ik wil er hier na geïnteresseerde lezing een opmerking over maken. Dat moet nu trouwens erg globaal en 'daarvoor mijn excuses. Met de taai volharding dan, een gereformeerde eigen, trekt Goudzwaard ook in dit boek weer te velde tegen de ideologieën en idolatrieën of afgoderijen die in ons politiek-economisch-militair stelsel rondwaren. Niet zelden kom ik van zijn analyses onder de indruk. Toch vraag ik me af wat hij er mee wil bereiken. Zou het niet mogelijk zijn dat zijn scherpe kritiek gebruikt of beter misbruikt gaat worden door maatschappij-kritische krachten die een omverwerping van het stelsel waarin we verkeren beogen? En stel dat hun dat lukt, zal dan wat daarvoor in de plaats komt beter, christelijker zijn dan het huidige? Wij mogen dat niet verwachten. De kritiek van Goudzwaard gaat m.i. uit van een vooronderstelling die ontbreekt, namelijk van een nederlands volk dat zich onder het Woord schikt. Daar op die plaats immers mag men een gevoeligheid verwachten voor een beschuldiging als van afgoderij. Maar Nederland heeft die plaats bewust verlaten. Het is voor mij eerlijk de vraag of daaruit geen consequenties voortvloeien die we ons tot dusverre niet hebben ingedacht. Bijvoorbeeld dat wij ophou-

Kerstfeest

*Neem, Heer Jezus,
onze geboorte van ons
en dompel haar onder in uw geboorte.*

*Schenk ons de uwe,
opdat we daarin rein en nieuw worden,
als was het onze eigen geboorte,
opdat een ieder van ons
zich in uw geboorte
niet minder zou kunnen verheugen en roemen,
dan alsof hij, als U,
lijfelijk uit Maria geboren was.*

*Sterk ons geloof,
dat U helemaal de onze bent,
een kind — ons geboren,
een zoon — ons gegeven.*

Maarten Luther

Johannes 3, 3-6

den dit stelsel waarin wij verkeren onder bijbelse kritiek te stellen en er onze kracht meer in gaan zoeken een christelijke 'techniek' te vinden om met dit stelsel in al z'n hachelijkheid tóch om te gaan. Luisterend bijvoorbeeld naar Jezus' advies in Luk. 16, om ons vrienden te maken met behulp van de onrechtvaardige mammon — een zeer bruikbare raad die wel een scherpe maatschappijkritiek bevat maar daarin toch niet opgaat. Of we kunnen ook letten op Paulus' aanwijzing in 1 Cor. 7 : 31 dat we van de wereld gebruik zullen maken zonder haar *ten einde toe* te gebruiken. Ook dit is een opmerking die getuigt van kritische afstand gecombineerd met lakonieke souplesse. Want dr. Goudzwaard heeft wel aangetoond dat onze samenleving van afgoderijen vol is, maar niet dat deze afgoderijen zich dwingend opleggen aan een ieder die met dit stelsel zoals het is werkt. En precies daarom loopt er voor ons christenen toch een begaanbare weg naar voren, ook als deze samenleving niet verandert. We zullen ermee móeten omgaan; we zullen — zo is mijn overtuiging — er ook mee kunnen omgaan.

Al moeten wij ons meer dan te voren vertrouwd maken met de gedachte dat ons voor het maken van rechte slagen in toenemende mate slechts kromme stokken ter beschikking zullen staan.

Jeremia 29

Waar ik vandaag met nieuwe ogen naar kijk dat is naar de brief die de profeet Jeremia gestuurd heeft aan de joodse ballingen in Babel. De realiteit van de ballingschap, de afbraak van de jeruzalemse zekerheden, het eindpunt van het beschermde tijdperk voor Gods volk — daar wilden de mensen van toen ook niet aan. In Jeruzalem waren profeten die zeiden (en de echo van hun boodschap was ook in Babel te horen) dat de ballingschap slechts van voorlopige aard zou zijn. Binnen nog twee jaren zou zich de oude toestand weer hebben hersteld. Deze profetie bewerkte dat men in Babel ging zitten omkijken naar het verleden. Met zijn brief wilde de profeet Jeremia daar een eind aan maken. De Here God had hem openbaard dat de ballingschap zeventig jaar zou gaan duren. Dat wil zeggen dat pas de klein- en achterkleinkinderen aan terugkeer zouden kunnen denken. Daarom nu zegt Jeremia tegen de Joden: mensen, gaan jullie in vredesnaam iets doen! „Bouwt huizen en woont daarin, legt tuinen aan en eet de vrucht daarvan; neemt vrouwen en verwekt zonen en dochters, neemt vrouwen voor uw zonen en geeft uw dochters aan mannen, opdat zij zonen en dochters baren. Zoekt de vrede voor de stad waarheen Ik u in ballingschap heb doen wegvoeren, en bidt voor haar tot de HERE, want in haar vrede zal voor u (enige) vrede gelegen zijn.” (Jer. 29 : 5-7).

Voor Israël is de ballingschap een soort secularisatie geweest. De houding van Gods volk tegenover het nationale werd vanwege de ballingschap op een nieuwe noemer gebracht. De nationaliteit van Babel waartoe Israël ging behoren was haar minder eigen dan het vroegere vertrouwde Jeruzalemse bestel, waarin nog theokratische idealen konden worden gekoesterd. Het verlies van het vroegere was gevoelig en men kan het zich goed indenken dat het volk er aanvankelijk niet aan wilde. Maar de profeet Jeremia mag een perspectief bieden: in Babels vrede zal er vrede voor u gelegen zijn. Pak dus maar aan en zet je er maar voor in! Wat positief is dat! Was Babel dan niet een staat vol afgoderij? Zeker was dat het geval en bovendien gebeurden er op het maatschappelijke vlak verschrikkelijke dingen. Voor de overwonnen volken voerden ze daar in Babel een deportatie-politiek waar het thuislanden-beleid kinderspel bij is. Zoekt de vrede voor de stad en bidt voor haar — ach, eigenlijk niet verschillend van het apostolisch voorschrift om voor de romeinse overheden te bidden (1 Tim. 2 : 1 vv). Stel je voor: bidden voor het romeinse stelsel dat z'n rotheid overduidelijk bewezen had in het vonnis van Pilatus over Jezus. Daar zou toch geen rechtgeaarde christen ooit meer iets mee te maken willen hebben? Tenzij dan op grond van de lakonieke redenering dat iedere overheid beter is dan geen overheid. Welnu, dit was hun redenering.

De Joden

Wij kunnen vandaag als christenen veel leren van het wereld-Jodendom. Niet het Jodendom zoals het zionistisch gegroepeerd is, maar zoals het eeuwenlang in de verstrooiing heeft geleefd en nog leeft. We zullen het nu niet hebben over de houding die door de overheden tegenover hen is aangenomen, maar letten op hun eigen opstelling. In het algemeen hebben zij in de landen waar zij kwamen te wonen loyale burgers willen zijn, die zich beschikbaar hielden voor al de taken die in een gemeenbest moeten behartigd worden. Tot zelfs de militaire taken toe (Dreyfus). Tegelijk waren zij er zich van bewust dat ze in religieus opzicht een heel ander ijzer in het vuur hadden. Maar met die religieuze droom in het hart zochten ze toch de politieke vrede voor de steden en landen waar ze kwamen. Als minderheid. Ja, zegt iemand, maar als minderheid hadden ze op die samenleving weinig invloed. Is dat zo? Eén van de namen van ons Amsterdam komt bij hen vandaan: Mokum. En al is dat geen officiële naam, het zegt over die invloed heel wat. Haman de Jodenhater was van hun betekenis voor de perzische samenleving trouwens ook goed op de hoogte. Dat blijkt als hij zijn verschrikkelijke voorstel doet om de joodse minderheid uit te roeien. Ko-

ning Ahasveros die aanvankelijk gedacht moet hebben dat zijn grootvizier gek geworden was, wordt door Haman namelijk als volgt gerust gesteld: „... dan zal ik tien-duizend talenten zilver afwegen en ter hand stellen aan hen wier taak het is die te storten in de schatkist van de koning” (Esther 3 : 9b; zie ook 7 : 4b). Aha! denk je dan als je dat leest, zo'n minderheid toch! En om van hieruit nu een geweldige gedachtensprong te maken: ik vind het niet zo vreemd dat de synagoge hier te lande nogal aarzelingen had om aan de anti-kernwapen-demonstratie mee te doen. Dat kwam niet enkel omdat het gebeuren op sabbat plaats vond, nee, daar stak ook het besef achter (door afschuwelijke ervaringen gevoed) van wat er op het spel staat als we ons tegenover de vijanden van onze vrijheid weerloos maken. Niet voor niets begonnen de rabbijnen meteen over de Jodenvervolgingen in Rusland te praten. Maar eigenlijk bedoelde ik deze zij-sprong naar de demonstratie nu niet. Ik wil nogmaals zeggen dat we veel van het Jodendom kunnen leren als het er om gaat als minderheid in een gesecculariseerde wereld en in een lang niet vlekkeloos stelsel te verkeren en mee te helpen het in stand te houden, al was het alleen maar uit vrees voor het alternatief.

De synagoge heeft nooit veel energie gestoken in maatschappijkritiek; het besef een minderheid te zijn was doorvoor te sterk. Maar wel waren haar leden bedreven in het goed gebruik maken van de meest verschillende politieke systemen.

Onze politieke taak

Onze houding tegenover het nationale is anders geworden dan vroeger. Het is ons minder eigen geworden, we zien er duidelijker de betrekkelijkheid van in. Maar dat wil niet zeggen dat we de waarde ervan nu straffeloos zouden kunnen ontkennen of laten vallen. Dat is het model waarmee de Evangelischen of Evangelikalen op onze tijd van secularisatie reageren. Zij laten — zo is mijn indruk — de politieke dimensie van ons geloof wat schieten, omdat we op dat veld toch uitgepraat zijn. Het valt niet te ontkennen dat er bij hen op deze manier energie vrij komt. De politiek de rug toekeren geeft een hele zorg minder. Je raakt dan zelfs een blok aan het been kwijt. Toch is het geen juist reageren op ons tijdsgewricht. Het is waar dat we op het gebied van het georganiseerde politieke leven veel van onze invloed verloren hebben en wat er nog van rest gaat zienderogen achteruit. Toch betekent dit niet dat we de samenleving en haar noden aan zichzelf of aan anderen zouden mogen overlaten. Wij dienen juist nu in een opperste gevoeligheid mee te leven met het politieke en maatschappelijke gebeuren om ons heen om op ieder moment in te kunnen springen wan-

neer op onze verantwoordelijkheid en deskundigheid een beroep wordt gedaan. We moeten niet vergeten dat christenen in zoverre zij met hun Heer leven geen angst kennen. Deze vreesloosheid zal in de toekomst een nog schaarser artikel gaan worden dan het nu al is. Denk eens in: geen angst voor gevaarlijke vijanden, geen angst voor gevaarlijke wapens (die er immers zijn; men zou de mensheid uit moeten roeien om ze echt uit te bannen) en geen angst voor gevaarlijke energie! Overheden die hun verstand gebruiken zullen belang bij ons hebben, want van de groeiende paniek in de samenleving wordt niemand wijzer. Zo voorzie ik echt nog wel politieke taken voor Gods kinderen in een gesecculariseerde wereld. Ze zullen in misschien zeer moeilijke situaties 'de vrede voor de stad' mogen zoeken en daarin hun liefde voor land en volk kunnen tonen. De lezer kan van mij weten dat ik daarbij denk aan de bijbelse voorbeelden van Jozef in Egypte en Daniël in het perzische rijk. Maar achter hun brede schouders gaan voor mij veel kleine Jozefjes en kleine Daniëltjes schuil: christen-mannen en -vrouwen, op eenvoudige posten gesteld, die met liefde tot het vaderland en in vertrouwen op God de vaak onooglijke taken en verantwoordelijkheden van de samenleving behartigen. En die daarom ook zuinig zijn op het nationale, al kunnen zij zich daar veel minder mee vereenzelvigen dan vroeger wel het geval is geweest. Maar het blijft voor hen een betrekkelijke waarde vertegenwoordigen. En zij verdedigen die met in hun hart het betere Vaderland.

Ik mag ruilen

*Heer Jezus Christus,
U bent mijn gerechtigheid,
maar ik ben uw zonde:*

*U hebt op zich genomen,
wat van mij is,
en mij gegeven,
wat van U is.*

*U hebt op zich genomen,
wat U niet was,
en hebt mij gegeven,
wat ik niet was.*

Maarten Luther

2 Korinthe 5, 21

Th. van Driel / Vaassen

Adventstijd - Charoekafeest

Bestaat er overeenkomst?

Heeft u ooit weleens het genoeg gesmaakt, één van de weken van december door te brengen in een echte Joodse wijk of misschien wel in Israël zelf? Dat genoeg mocht ik zo'n twee jaar terug hebben, toen ik door omstandigheden de wintermaanden in Antwerpen doorbracht. Eén van de wijken, waar ik toen met veel genoeg wandelde, was de Joodse wijk, vlakbij het Centraal Station. U weet wel, die wijk, die door het terrorisme zo in 't nieuws stond de laatste weken.

Waarom ik nu juist over deze tijd iets wil schrijven, is vanwege een echt groot feest voor de Joden: Charoekafeest. Het was in Antwerpen de eerste kennismaking met het Charoekafeest en het zou mij niet eens opgevallen zijn als Ds. Ranaka van de V.P.K.B. (Ver. Past. Kerk van België) er niet één van zijn preken aan gewijd had. Charoekafeest is een „Lichtfeest”. In 't kort gezegd herdenken de Joden dan een wonder. Vele jaren na de verwoesting van de tempel werd er namelijk een achtarmige kandelaar gevonden, die olie bevatte om slechts één dag te branden. Maar volgens de overlevering brandde de kandelaar geen één maar wel acht dagen. De kandelaar heet Charoeká, vandaar de naam Charoeka-feest.

Wat mij nu juist zo aangreep in dit Charoeka-feest, dat altijd in de adventstijd gevierd wordt, was de tastende overeenkomst met onze adventstijd en kersttijd. Het is een typische overeenkomst, want onze cultuur is eigenlijk puur heidens, germaans van oorsprong en vele kerstgebruiken (bv. de kerstboom) niet minder. Zelf had ik en heb ik nog best wel moeite met onze erfenissen uit Germaanse bron. Toch, als we wat meer kijken naar de Joodse gebruiken en betekenis in deze tijd, zou de adventstijd voor ons best een diepere betekenis kunnen krijgen. We zullen eens wat gebruiken leren en ze vergelijken met onze gebruiken.

Tijdens alle dagen van Charoeka staat de achtarmige kandelaar met één of meer brandende lampjes voor het venster. De Jood verheugt zich, omdat het in de loop der dagen alsmaar „lichter” zal wor-

den, waarover zo meer. Volgens Joodse publikaties zit er soms zelfs een Messiaanse verwachting achter. We moeten uiteraard oppassen om de „heilsfeiten” te willen herhalen, maar Adventstijd heeft dan ook in de oude christelijke kerk direct te maken met de Wederkomst van Christus. Daarom kunnen we ook in het gebruik van de zgn. Adventster misschien eens vreugdevol vooruitzien naar de komst van Christus. Bij de geboorte van de Heer in Bethlehem wees de ster op dit heugelijke feit. Als we zo'n ster zien branden, mogen we daarop zien, maar bovenal op het feit dat Christus spoedig weer zal komen. Wat dacht u van het branden van adventskaarsen? Voor elke zondag komt er één kaars meer te branden. Bij ons thuis was het vroeger een normale gewoonte. Het wees erop dat kerstfeest steeds dichterbij kwam. Als er vier kaarsen branden, wist je: „nog even, dan is het kerstmis”. Behalve dat, kan er voor ons ook een diepere gedachte achter liggen, namelijk de steeds dichterbij komende „Wederkomst van Christus”.

Wist u dat de Jood zo ook zijn Charoeka-feest viert? Het feest duurt acht dagen. Op elke dag mag er één lampje van de kandelaar meer branden, de laatste dag zijn er acht. Voor de Jood ziet dat terug op een wonder, maar hij verwacht daarmee ook nog de komst van de Messias.

Als christen heb ik vaak moeite met het vieren van het heidense Sint Nikolaasfeest of, zoals in Duitsland gebruikelijk is, het feest

van de kerstman. Daardoor wordt kerstfeest vaak een feest, overgoten van puur heidendom en materialisme. Voor de Jood betekent geschenken geven op „Charoeka-

feest” en het zenden van geschenken daarvoor een uiting van vreugde, denk ook maar aan de geschenken die gezonden werden tijdens het Poerimfeest in de tijd van Esther.

Het was bij ons thuis vroeger een gebruik om elkaar geschenken te geven met kerst. Het geloof in de kerstman of Sint Nikolaas is mij nooit bijgebracht, en ik ben er mijn ouders maar wat dankbaar om, dat ik niet met die fabeltjes grootgebracht ben. Wel leerden we van jongsaf aan om elkaar cadeau's te geven met kerst. Het hoorde gewoon bij het feest. Mijn vrouw en ik hebben die traditie in ere hersteld en we hebben beiden veel geleerd van het Joodse idee over geschenken krijgen en ontvangen. Over de „oliebollen” die de Joden van matzemeel maken tijdens het Charoekafeest, zullen we het nu niet hebben, evenmin over de Joodse gelukwensen tijdens hun Nieuwjaar in september/oktober. Maar het bewijst allemaal wel, dat we niet zo heel ver staan van de Joodse gebruiken dan we denken. Misschien krijgen de Adventstijd en de vele gebruiken rondom december voor u ook een nieuwe betekenis. In elk geval prettige feestdagen en gelukkig nieuwjaar gewenst.

Naast mij

*Goede Heiland,
hoe wijs bent U begonnen:
U bent immers mijn broer,
dat weet ik.*

*Ook al bent U nu gelijk aan God,
mijn Heer Christus,
en koning van hemel en aarde,
toch kan ik voor U niet bang zijn.*

*U bent mijn metgezel,
mijn broer,
mijn vlees en bloed.*

*Ik zie ook, hoe in uw stamboom
goede en slechte mensen worden genoemd,
van wie U afstamt:
U wilt immers de vreesachtige en moedeloze
gewetens troosten,
opdat ze opnieuw op U vertrouwen.*

Maarten Luther

Hebreeën 2, 14-18

*Wij schimpen soms op die Schriftgeleerden
die uit Micha moeiteloos citeerden
dat de Leidsman zou komen uit Bethlehem,
maar toen Hij kwam . . . bleven ze zelf in Jeruzalem.*

*maar zijn wij anders? Stel dat God had bedacht
een veel latere komst, in een andere nacht,
en de woorden van een profeet, na eeuwen geduld
pas in onze dagen eindelijk vervuld.*

*stel je voor dat Gods Kind nu ter wereld kwam,
geboren uit zo'n zwerfster in Amsterdam
in een kraakpandje in de binnenstad,
als getuigen wat dieren, een hond en een kat.*

*wie zouden er komen, wie zouden Het prijzen,
het Kind danken en eren, Het hulde bewijzen
u en ik of alleen wie met honger en pijn
zo dringend om een Redder verlegen zijn?*

*een ontredder, een hoer, een armzalig kind,
en wie niemand heeft en nooit wordt bemind
die zouden om de Heiland der wereld gaan staan,
bij Hem laten hun angst en hun schuld en hun waan.*

*wij schimpen wel graag op die Schriftgeleerden,
maar als we nu eindelijk zelf eens leerden
dat God zich alleen en alleen vinden laat
door wie opstaat en tot Hem als zijn Vader gaat.*

C. v. Baardewijk

Over bekering en verwante woorden

Het spreekt vanzelf, dat in dit artikel slechts enkele kanttekeningen geplaatst kunnen worden. Ik ga er vanuit, dat algemeen bekend is, dat het woord bekering betekent: terugkeer of omkeer. Als iemand merkt dat hij op een verkeerde weg is of in een verkeerde richting gaat, gaat hij haastig terug op z'n schreden. Anders bereikt hij immers zijn doel niet. Zo gaat dat tenminste in het dagelijkse leven. Maar zo moet het ook toegaan in onze wandel met God en met de naaste. Of het werkelijk zo toegaat, is een andere vraag. Als ik bij het licht van Gods Woord en Geest tot de gevolgtrekking kom: m'n gedachten of m'n woorden of m'n daden zijn verkeerd, dan moet ik m'n gedachten veranderen. En verbeteren wat ik miszegd heb. En m'n daden richten naar aanwijzing van het Evangelie.

Onder het Oude Testament is het oude volk telkens weer afgeweken van de weg, die de HERE had gewezen. Telkens diende men afgoden. Men boog zich neer voor zoon en maan. Vereerde de Baäls of vruchtbaarheidsgoden. Verviel tot heidense godsdiensten. En dan traden profeten in naam des HEREN op, die het volk opriepen tot bekering, d.w.z. tot terugkeer naar de in de wet voorgeschreven tempeldienst. En heel de dienst van de HERE, die daarmee samenhangt. Onder leiding van een vrome richter of koning bekeerde zich soms heel het volk. Maar dat was vaak meer schijn dan werkelijkheid. Men keerde wel terug tot de oude vormen. Men offerde wel als vanouds, riep vastendagen uit enz. Maar het ging niet van harte. Dan vermaanden profeten het volk om met gebroken harten en verslagen geest echt tot de HERE terug te keren. Om zich te bekommeren om slaven en armen en onderdrukten, weduwen en wezen. Om dus niet maar oude vormen te herstellen, doch naar alle inzettingen van de HERE te leven. Zoals we lezen in Micha 6: 6-8: „Waarmede zal ik de HERE tegemoet treden en mij buigen voor God in de hoge? Zal ik Hem tegemoet treden met brandoffers, met éénjarige kalveren? Zal de HERE welgevallen hebben aan duizenden rammen, aan tienduizenden oliebekers? Zal ik mijn eerstgeborene geven voor mijn overtreding, de vucht van mijn schoot voor de zonde van mijn ziel? Hij heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is en wat de HERE van u vraagt: niet anders dan recht te doen en getrouwheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen met uw God”. En waar-schuwing voor alle tijden. Er is nog een vormendienst, een zich houden aan aloude gewoonten, die met de werkelijke dienst van de HERE weinig of niets te maken hebben.

Als in de dagen van Johannes de Doper Israël tot een leven uit de wet is vervallen en het onder leiding van Schriftgeleerden en Farizeeën zich aftoet om door middel van menselijke inzettingen Gods gunst te verdienen, dan roept hij op tot verootmoediging en bekering. En wie aan zijn oproep gehoor geven, doopt hij in de Jordaan met de doop der bekering tot vergeving der zonden. En wijst z'n leerlingen op het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt. Die met de Heilige Geest en met vuur zal dopen. En dan roept de Heiland de scharen weg van achter de Schriftgeleerden en Farizeeën. Zij immers leggen lasten op die te zwaar zijn om te dragen.

Hij roept tot zich allen, die moe zijn van het dragen van die zware lasten. Zijn juk is zacht en zijn last is licht.

Bekend is verder de bekering van Paulus. Hij werd door een bijzondere ingreep van de Here van vervolger van de gemeente tot een ijveraar voor het Koninkrijk Gods. Er zijn, wie weet hoevelen, die van mening zijn dat zulk een ingreep door de Here voor allen nodig is. Maar dat heeft Paulus nooit verkondigd. Noch aan Joden noch aan heidenen. Hij heeft Christus gepredikt, de levende Heiland, die dood is geweest, maar leeft in eeuwigheid. En in Zijn naam heeft Paulus aangedrongen op geloof. Het Evangelie was volgens hem een kracht Gods tot zaligheid, voor ieder die gelooft. Eerst voor de Jood maar ook voor de Griek (Rom. 1: 16). Hij verkondigde het Evangelie voor alle schepselen, met bevel van geloof en bekering. En zo komt het Evangelie nog tot alle creaturen. De Geest dringt door het Woord tot geloof en bekering, maar wij zullen geloven en ons bekeren. God geeft het, geloof en bekering zijn Gods gaven. Maar die gaven zijn voor ons ópgaven!

Joden en heidenen werden en worden opgeroepen tot een radicale bekering van ongeloof tot geloof, van een heidens of joods leven tot een christelijk leven. Moeten nu alle leden van een kerk opgeroepen worden

Mijn betere ik

*Heer, wanneer wij met elkaar
in het recht zouden treden,
over hoe ik leef en wat ik doe,
ik zou niet bestaan.*

*Maar omdat U mij vergeeft zonder ophouden
en beloofd heeft, dat U mij
door uw Christus
barmhartig wilt zijn,
daarom kan ik mij erop beroemen
U te eren en uw dienaar te zijn.*

*Ben ik niet goed, Christus is het wel,
ben ik niet Gods dienaar,
Hij is het immers,
ben ik niet zonder zorg en vrees,
Hij is toch vrij van alle zorgen
en zonder vrees.*

*Zo ontstijg ik aan mezelf
tot U
en beroem mij er op, dat ik in U,
en door U, Heer Christus, een gelovend mens ben.
U zij de lof in eeuwigheid.*

Maarten Luther

Lukas 1, 68-75

tot zulk een radicale omzetting van hun leven, groot en klein? Er zijn voorgangers en volgelingen die het zo voorstellen en zo doen. Een bekende evangeliste in Kampen vroeg aan iedereen, die haar passeerde: zijt gij bekeerd? En zij bedoelde daarmee vermoedelijk: zijt ge radicaal veranderd?

Als iemand heidens geleefd heeft en leeft, dan moet hij of zij zich radicaal bekeren. En als iemand joods heeft geleefd, d.w.z. naar menselijke inzettingen, om zo Gods genade te verdienen, dan is zulk een grondige omkeer ook nodig. En beide kan gebeuren met hen, die een christelijke opvoeding hebben gehad. Maar geldt dat van allen? Als iemand van jongsaf aan de HERE heeft gevreesd en naar aanwijzing van het Evangelie heeft geleefd in oprechtheid van hart, moet die verontrust worden door de gedachte dat hij zulk een grondige omkeer niet beleefde? Maar Timotheus dan? Die van kindsbeen af in de Schriften was onderwezen door Moeder en Grootmoeder? Het antwoord is wel duidelijk. En zulke Timotheussen zullen er toch nog wel zijn? Als zulke broeders en zusters worden opgeroepen om zich radicaal te bekeren, dan gebeurt dat ten onrecht. (Tegenwoordig zegt men: onterecht. Ten onrechte, dunkt mij.) Als iemand door een bijzondere belevens of ingreep van de HERE is geroepen uit de duisternis tot Gods wonderbaar licht, dan zal ik niet zeggen dat dit niet waar is. Maar als iemand dat tot een „wet” verheft en beweert dat iedereen zo iets moet beleefd hebben, dan zeg ik hartgrondig neen!

Maar kan het niet voorkomen dat „vrome” voorgangers en hun volgelingen zich grondig moeten bekeren? Een radicale omkeer moeten maken? Naar mijn overtuiging kan dat niet alleen wel eens voorkomen, maar komt het voor. Ook in onze tijd. Daar moeten we niet van schrikken, want de Here Jezus deed het in Zijn dagen met Schriftgeleerden en Farizeeën. Dat waren „vrome” mensen, door hele scharen vereerd. Maar de Heiland heeft hen bestreden op een felle manier. Hij noemde hen huichelaars en witgepleisterde graven en volksverleiders, die anderen zware lasten oplegden, maar ze zelf met geen vinger verroerden. Nu bedoelde de Heiland met „huichelaars” niet, dat zij tegen beter weten in zo handelden als zij deden. Dat woord had een andere betekenis dan wij er onder verstaan. Nicodemus deed zich niet anders voor dan hij was en dat hoeven we van andere Schriftgeleerden niet aannemen. Maar erg was het wel, wat zij deden. Hun vroomheid was verziekt. Zo is er ook vandaag naar mijn overtuiging nog verziekte vroomheid. Die is er m.i. wanneer men leeft, niet naar aanwijzing van het Evangelie, maar naar menselijke inzettingen en overlevering, waar niet de prediking van het Evangelie voorop staat, maar waar met banbliksems wordt geslingerd. Wat de hoorders ook nog graag zo horen. Een broeder zei indertijd tegen mij, dat hij graag naar zulk een dienst ging, waar hij kon griezelen. Ik stel mij voor, dat men zo in de bioscoop kan zitten griezelen als er een griezelige oorlogsfilm wordt gedraaid. In die kringen leeft men naar

Afscheid Br. Langerak

Gezondheidsredenen nopen Br. H. Langerak ertoe afscheid te nemen als lid van de redactie van ons blad „Opbouw”.

In de ruim 2 jaren van zijn redacteurschap heeft hij ons, lezers, meegevoerd in de wereld van dichters en dichtersessen. Het was een boeiende reis. Hij bracht ons niet alleen bij kunstenaars van grote naam en reputatie, hij leerde ons ook kennismaken met die anderen, die meestal buiten ons blikveld gebleven zouden zijn.

Hoe hadden wij anders kennis kunnen maken met Annie Pansier of met Cornelis Goslinga? Hoe hadden wij ooit geweten van die curieuze bundel: „Moeder ons kraai is dood”?

Wij zijn Langerak grote dank verschuldigd. Hij is altijd de amateur geweest in de goede zin des woords; de liefhebber, met een fijn gevoel voor woord en taal. Hoe kunnen wij hem beter groeten en het goede wensen dan in de woorden van die dichteres van wie hij ons zoveel schoons heeft verteld: Ida Gerhardt?

Brief uit de gemeente

*Als in de kring het lamplicht wordt ontstoken
het witte tafellaken is gespreid
en de gebeden worden uitgesproken
weten wij dat ge in ons midden zijt.
Altijd wordt, ook voor u, het brood gebroken.
Wij werken voort als gij. Hij kent de tijd.*

J. G. van Oord, voorzitter van bestuur

strakke regels: een zondagsviering, die meer een last dan een lust is. Daar leeft men naar menselijke wetten: geen T.V., geen nieuwe berijming. Liefst geen eigentijdse vertaling van de bijbel. Een wet van: alles moet bij het oude blijven. Naar mijn overtuiging moet zulk een verziekte vroomheid zich grondig bekeren. Natuurlijk niet om nu naar een wet te leven van: wél een T.V. en wél een N.V. enz. Wat mij betreft mag men best de T.V. uit z'n huis houden enz. Maar als men daarvan een wet maakt, dan staat men niet in de vrijheid die Christus ons gunt. Nu ben ik mij wel bewust dat anderen van mij zullen zeggen, dat ik mij grondig moet bekeren. Een jongeman van 16 jaar zei eens tegen mij, dat hij niet naar mij wilde luisteren, omdat ik nog onbekeerd was. Dat was die jongen vanzelf voorgezegd. Toch houd ik vol, dat elk „leven uit de wet” in de trant van Schriftgeleerden en Farizeeën, een leven van „raak niet en smaak niet en roer niet aan”, een leven naar menselijke inzettingen en overleveringen ziek is en grondige bekering nodig heeft. En dat gevaar bedreigt ons allen.

Maar nu dan nog iets over de voortgaande of dagelijkse bekering. Die duurt ons leven lang. De afsterving van de oude mens en de opstanding van de nieuwe mens is niet een zaak van éénmaal. We zullen ons telkens bezinnen op ons leven. En strijden tegen al wat onze zondige natuur ons ingeeft, strijden tegen een leven naar het vlees en ons beijveren om te leven naar de Geest. Er schijnen volmaaktheidsdrijvers te zijn, die beweren dat zij alle zonden, ook zondige neigingen hebben overwonnen. Ik vertrouw dat niet. Paulus zegt ergens: niet dat ik de volmaaktheid heb bereikt, maar ik jaag er wel naar. Hij jaagt er naar om te grijpen dat doel, waartoe hij door Christus gegrepen is. Als we dat doen, mogen we aan het einde van ons leven zeggen: „Ik heb de goede strijd gestreden, ik heb de loop beëindigd, ik heb het geloof behouden. En nu is voor mij weggelegd de krans des levens. Die klaar ligt niet alleen voor mij. Maar voor allen, die de verschijning van de Here Jezus hebben lief gehad”.

Dat we de volmaaktheid in dit leven niet bereiken, daarover zullen we het allen wel eens zijn. Maar dat mag en moet ons niet verhinderen ons best te doen haar te bereiken. In preek en gesprek wordt het m.i. wel wat al te vaak gezegd. Als een verontschuldiging voor een vrij slordig leven. Alsof het niet heerlijk zou zijn, als wij het wél bereiken. Het is toch te prijzen als we het op die weg naar de volmaaktheid ver hebben gebracht? Daar moeten we toch niet bang voor zijn. Het bevel van de Here is er toch: weest gij dan volmaakt, gelijk uw Vader in de hemel volmaakt is!

Van herhaalde bekering spreekt de Schrift. David viel diep, maar stond

weer op. Petrus evenzo. Hij verloochent z'n Heiland. Maar Jezus zei tot hem: „Als gij eenmaal tot bekering zult gekomen zijn, versterk uw broeders”.

Maar kunnen wij ons wel bekeren? Een mens is toch onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad? En we zijn dood door zonden en misdaden? En er staat toch, dat Esau de bekering met tranen zocht, maar niet verkreeg? Dat staat er m.i. niet. Hij wilde later de verkochte zegen toch nog van Izaäk krijgen. Die zocht hij onder tranen. Maar het lukte hem niet z'n vader tot andere gedachten te brengen.

En als er op andere plaatsen in Hebr. gezegd wordt dat het onmogelijk is sommigen die afgefallen zijn, tot inkeer te brengen, dan schrijft Hebr. dat om ons te waarschuwen het zover niet te laten komen. Wie eens verlicht is geweest en hemelse gaven gesmaakt heeft en deel kreeg aan de Heilige Geest en de goedheid van Gods woord en de kracht van de toekomstige eeuw ondervond en dan toch nog afvalt, die kan niet weer tot nieuw leven komen. Het kan dus zo ver komen, dat iemand zo verhard is, natuurlijk door eigen schuld, dat er geen redden meer aan is. Het is mogelijk schipbreuk te lijden van het geloof en te vervallen van de genade. Blijft ver van die mogelijkheid af.

En wat dat kunnen of niet-kunnen betreft, herinner ik alleen maar aan de geschiedenis van de verlamde uit Marcus 2. Kon die man opstaan? Maar toen Jezus zei: „Sta op, neem uw matras op en ga naar huis”, stond hij op en ging naar huis. Als die man had geredeneerd: „Maar dat kan ik toch niet”, dan was hij blijven liggen. Maar daarover heeft hij niet gepiekerd. Maar hij zal gedacht hebben: „Als Hij het mij beveelt, dan doe ik het”. Laten we maar niet piekeren over wat kan of niet kan, maar als we de stem van de Heiland horen, die ons beveelt op te staan tot een nieuw leven, laten we het dan doen. Anders blijven we doorgaan met het oude leven.

Boven dit artikel staat: over bekering en verwante woorden. Ik liet dit maar staan. Mogelijk had ik beter kunnen zeggen: Over bekering en andere woorden, met dezelfde betekenis. Want daar is het Nieuwe Testament vol van. Enkele van die woorden wil ik aanhalen.

We zullen ingaan door de enge poort en gaan op de smalle weg.

We moeten de hand afkappen, die ons tot zonde verleidt en het oog uittrekken dat ons ergert (d.w.z. ons erger maakt, neer wil halen).

'k Zou heel de Bergrede kunnen aanhalen. Leest maar Matth. 5 e.v.v.

We moeten het leven verliezen om hét leven te behouden.

We zullen het kruis op ons nemen (d.w.z. onze oude mens veroordelen).

We moeten doden de werkingen van ons lichaam (onze zondige werkingen).

We zullen zoeken de dingen die boven zijn en niet die op aarde zijn.

De oude mens aandoen en de nieuwe aantrekken.

Onze roeping en verkiezing vast maken door een godzalig leven. Dan zullen we nimmer zo struikelen dat we vallen. En een ruime ingang hebben in het koninkrijk Gods. Is dat niet de moeite waard? En dat alles is een gave Gods, maar Gods gaven zijn voor ons opgaven.

Waar het op aan komt

*Heer Christus,
ik blijf bij U,
en hang aan U
en geloof in U,
want U bent de enige
op wie het aan komt.*

*Daarom zal ik heengaan
en de tien geboden voor mijn rekening nemen
en mij oefenen in goede werken.*

*Maar voor mij zal het voornaamste zijn,
dat ik mij aan U wil houden,
en dat door U
mij het leven wordt geschonken.*

Maarten Luther

Johannes 6, 40

De gedichten zijn genomen uit: „Maarten Luther: Gebeden”,
Ten Have / Baarn.

J. Meulink / Enschede

We maken de balans over 1981 op

Aan het einde van het jaar pleegt men in het bedrijfsleven de balans op te maken. Het valt te vrezen, dat de balans 1981 bij veel bedrijven geen gunstig beeld zal geven.

Hoe zal de balans eruit zien, wanneer wij nu de politieke gebeurtenissen van het afgelopen jaar nagaan? Kan onze conclusie zijn, dat 1981 een goed jaar was, of moeten we tot de trieste conclusie komen, dat het jaar 1981 zeer teleurstellend was?

Uiteraard kunnen we hierbij slechts een greep doen uit de lawine van gebeurtenissen. Trouwens, hoe belangrijk een bepaalde politieke gebeurtenis is, kan men vaak pas na jaren vaststellen. Veel zaken, die ons nu belangrijk toeschijnen, blijken over enkele jaren slechts van voorbijgaande betekenis geweest te zijn.

Een geweldig jaar

Het jaar 1981 was een jaar waarin veel geweld gepleegd werd. In tal van landen kwamen ongeregelde daden voor, werden acties, vaak zelfs terreuracties gevoerd en werden regelmatig politieke moorden gepleegd.

Italië was al jaren onrustig en werd ook dit jaar geteisterd door aanslagen van de Rode Brigades. Niet minder erg is de corruptie die tot in hoge politieke kringen is doorgedrongen. Gaat het te ver om te veronderstellen, dat tussen beide verband bestaat?

Spanje werd op 23 februari opgeschrikt door een coupe van conservatieve Franco-gezinden. Gelukkig mislukte deze staatsgreep mede door het resolute optreden van de koning. Het blijft verder ook onrustig door het optreden van de Baskische afscheidsbeweging ETA. De grote demonstratie van Franco-gezinden, die onlangs plaats vond, laat zien dat de democratie in Spanje, zelfs onder leiding van een verstandig vorst als Juan Carlos, nog een broze zaak is.

In Engeland braken enige malen onlusten uit. Oorzaak was vooral de omvangrijke jeugdwerkloosheid, die aan veel jongeren elke verwachting voor de toekomst ontnemt, het racisme en de rassendiscriminatie. Het is voor velen de vraag, of het resolute, maar harde financiële beleid van mevr. Thatcher in staat zal zijn tijdig de nodige verbetering te brengen.

In Ierland is de toestand nog steeds zeer ernstig. Na een afschuwelijke hongerstaking gaan de moordaanslagen weer regelmatig door. Het gevolg is, dat de aanhang van extreme figuren als ds. Paisley toeneemt.

Zelfs in een zo rustig land als Zwitserland is onrust onder de jongeren te bespeuren. Zo werd Zurich enige malen geteisterd door wanordelijkheden van protesterende jongeren.

In dit jaar van geweld werden drie aanslagen gepleegd op vooraanstaande leiders.

Op 30 maart werd getracht president Reagan, nog maar kort in functie, te vermoorden. Gelukkig was Reagan weer snel hersteld. Op 13 mei was Johannes Paulus II het slachtoffer. Zijn herstel gaat helaas langzaam. Op 6 oktober werd president Sadat van Egypte vermoord. Uitgerekend het staatshoofd, dat blij gegeven had ernstig de vrede na te streven. Een moedig man, die naar de mens gesproken onmisbaar was voor de vrede in het Midden Oosten.

Een spannend jaar

In dit jaar van veel spanningen werd een aantal mensen van een bijna ondragelijke spanning verlost. Het waren de 52 Amerikanen, die als gijzelaars in Iran al sinds maart 1980 vast zaten. Op 21 januari 1981 werden ze vrijgelaten.

In Iran zijn de spanningen helaas gebleven. Een meedogenloos regiem stelt regelmatig politieke tegenstanders terecht. Zelfs president Bani-Sadr moest de vlucht nemen. Intussen wordt met het buurland Irak oorlog gevoerd.

Het gehele jaar hield de ontwikkeling in Polen ons in spanning. Ondanks de dreiging van een militair ingrijpen van de kant van Rusland, slaagt de Solidariteitsbeweging onder Walesa erin steeds meer invloed te krijgen. Zal Polen er in slagen de sociaal economische crisis zelf op te lossen? *) Op de achtergrond staat daarbij steeds de vraag wat Rusland doen zal. Zal men, als de strijd in Afghanistan beslecht is, Polen invallen? Voor het Westen behoef men niet bang te zijn, want één ding is zeker. Het

adagium van het Westen blijft: liever de Polen rood, dan wij dood.

Wij voelen ons al braaf, als we voedselpakketten sturen.

Een onzekere factor in de buitenlandse politiek blijft de Sovjet Unie.

Wanneer een polemoloog als prof. Tromp zegt, dat hij Brezjnev gelooft als deze over vrede praat, getuigt dat van een verontrustende naïviteit. Prof. Tromp is deze mening toegedaan, omdat in de laatste wereldoorlog 22 miljoen Russen gesneuveld zijn.

De geschiedenis leert ons echter wat anders. Indertijd heeft Hitler verklaard, dat Duitsland vrede wilde. Immers het Duitse volk had zoveel geleden in de 1e wereldoorlog. Naïvelingen als Charberlain schenen het nog te geloven ook. Enkele jaren later ontketende Hitler de 2e wereldoorlog, daarbij toegejuicht door een groot deel van het Duitse volk.

Daar komt nog bij, dat Rusland steeds het gevoel heeft door het Westen bedreigd te worden. Op historische gronden is die vrees niet helemaal onbegrijpelijk.

Een ongunstige factor is tenslotte, dat het Rusland economisch slecht gaat. Dit land mag militair dan wel een sterke natie zijn, in andere opzichten met name op economisch gebied, staat het helemaal niet in de voorste rij. Ik stel niet, dat Brezjnev persé oorlog wil, maar het is gevaarlijk om aan te nemen, dat hij deze niet wil.

Een goede zaak is, dat thans in Geneve de onderhandelingen over de middellange-afstandsraketten begonnen zijn. Het is begonnen met het zgn. dubbelbesluit van de NAVO in december 1979. In antwoord op de dreiging van de Russische SS-raketten werd besloten nieuwe Amerikaanse raketten in Europa te plaatsen en tevens om besprekingen te openen met de Sovjet Unie over de beperking van kernwapens in Europa. Belangrijk was de reactie, die op het laatste communistische congres van 23 februari 1981 kwam van de kant van de 74-jarige, een pacemaker dragende, partijleider Brezjnev. In zijn 4½ uur durende rede deelde hij mede, dat Rusland bereid was de plaatsing van de Russische SS-raketten stop te zetten in ruil voor de belofte van de NAVO haar plannen om de eigen nucleaire bewapening op te voeren, te laten vallen.

De kernwapendiscussies zijn nu uitgemond in de besprekingen te Genève. Het is zeer te hopen, dat de onderhandelingen tot succes leiden, opdat het onderlinge (begrijpelijke) wantrouwen vermindert en daarmee de oorlogsdreiging vermindert. Alleen succesvolle onderhandelingen kunnen ertoe leiden. Anders blijft de toestand, met of zonder atoombommen, gevaarlijk. Tenslotte zijn atoombommen niet gevaarlijk, maar de mensen, die de beschikking over atoombommen hebben.

Een angstig jaar

1981 moet ook het jaar van de angst genoemd worden.

Daar is angst voor de toename van de werkloosheid. De werkloze is bevreesd, dat hij helemaal niet meer aan het werk komt. Het is een vreselijke zaak, als je het gevoel krijgt uitgerangeerd te zijn. En wie nog werk heeft, is bang ontslagen te worden.

Angst is er ook en terecht over de verslechterde situatie van het milieu. Denk alleen maar aan de plaatsen, waar de bodem door gifstortingen is verontreinigd. Het lijkt er wel op, alsof we bezig zijn de aarde op korte termijn in een woestijn te veranderen.

Angst is er ook voor het toenemen van de gewelddadigheid. Politie en justitie blijken steeds minder in staat de veiligheid van de burgers te verzorgen.

Angst is er wegens het toenemen van de oorlogsdreigingen. De situatie in het Nabije Oosten alleen al is voldoende om te laten zien, dat we op een vulkaan leven.

De vredesmarsen, die in veel steden gehouden worden, logen er niet om. Wij zijn doodsbenuwd.

Een falende democratie

Intussen wordt het steeds duidelijker, dat de democratie in deze geweldadige, spannende, ja angstige situatie keer op keer faalt.

Voor enkele weken schreef ik over het niet zo verheffende verloop van de kabinetsformatie. Even later, op 16 oktober, viel het kabinet door interne meningsverschillen nog voordat een regeringsverklaring was afgelegd. Na 24 dagen gelukte het de breuk te helen.

Er kwam een akkoord, waarvan prof. P. B. Boorsma niet ten onrechte zei, dat het „oude verzuurde wijn in oude zakken” was.

Prof. dr. I. A. Diepenhorst constateert in Elseviers Magazine, dat de levenskracht van deze *ministerbundeling* gering lijkt. Ik heb er begrip voor, dat hij maar niet over kabinet spreekt.

Teleurstellend is ook de rol, die de C.D.A.-fractie in het geheel gespeeld heeft. Het lijkt me goed iemand te citeren, die veel meer gezag heeft dan ik, nl. dr. J. Kremers, de gouverneur in Limburg, ook wel de kroonprins van het C.D.A. genoemd: „Een tweede overweging is de constatering mijnerzijds dat op essentiële momenten de C.D.A.-fractie haar politieke leider onvoldoende gesteund heeft. Het blijft voor mij moeilijk te verteren dat sommigen in de C.D.A.-fractie dat normaal vinden, ja het soms zelfs

als een verdienste beschouwen hun politieke voorman af te vallen. De mate waarin dat in deze periode weer gebeurd is, heeft het C.D.A. soms gemaakt tot een spelbal van externe krachten" (Christen democratische verkenningen 10/81). Terecht laat Kremers erop volgen, dat hij respect heeft voor de wijze waarop Van Agt, hoewel bemoeilijkt door eigen mensen, zich toch liet leiden door datgene wat hij in het belang van *het land* vond.

Ons parlement maakt het ook nog al bont. Terwijl we met de grootste economische en financiële problemen zitten, houdt men zich op Haags niveau vaak bezig met details, ja soms zelfs onbenulligheden.

Een voorbeeld van het laatste is, dat men zich druk maakt over een ongelukkig artikel, dat minister Van Dijk bijna 25 jaar geleden schreef en nu ook teruggenomen heeft. Het zal wat worden, als nu het C.D.A. van haar kant op de proppen komt met wat Den Uyl en v. d. Louw in hun jonge jaren geschreven en gezegd hebben.

Bedenklijk is ook, dat de politieke macht steeds meer schuift in de richting van partijleidingen, waarbij de ambtenaren een zeer vooraanstaande rol spelen. Op lager politiek niveau is het vaak niet beter.

Is het een wonder, dat de volksvertegenwoordigers steeds minder vertrouwen genieten?

Het wantrouwen openbaarde zich al bij het optreden van actiegroepen. Dat waren niet maar lastposten. Meestal zijn het oprecht verontruste burgers, die het vertrouwen in hun volksvertegenwoordigers verloren hebben. De daarna ingevoerde inspraakprocedures hebben de zaken wel ingewikkelder gemaakt, maar niet geleid tot herstel van het geschokte vertrouwen.

Dit jaar waren het vooral de demonstraties, die getuigden van weinig vertrouwen in de democratie. Het meest in het oog vallend was de massale demonstratie in Amsterdam.

Men heeft geen vertrouwen meer, terecht of ten onrechte, in zelf gekozen volksvertegenwoordigers. Typerend was, dat dat men de fractievoorzitter van de P.v.d.A., Meijer, niet eens aan het woord liet komen.

In Duitsland waren er tussen de 1e en 2e wereldoorlog ook veel demonstraties. Duitsland zat in grote economische en financiële moeilijkheden en het miljoenenleger werklozen groeide dagelijks. De jeugdige republiek van Weimar bleek onmachtig iets te doen. Er kwamen geweldige demonstraties ten gunste van Hitler. Het waren voor een groot deel mensen, die door zorg en angst gedreven waren. In de omarming van de nationaal socialistische werden het fanatiekelingen. De depressie en het democratisch onvermogen hebben Duitsland mede rijp gemaakt voor het nationaal socialisme.

Deze symptomen, dat men geen vertrouwen meer heeft in ons parlementair systeem, zijn wel begrijpelijk, maar ook zeer verontrustend.

Een aanwijzing, dat er aan ons democratisch bestel wat hapert, is de roep om de mogelijkheid van een referendum, zoals in Zwitserland al meer dan 1000 jaar gebruikelijk is.

Minister Van Thijn heeft nu aangekondigd, dat er een staatscommissie zal komen om dit te onderzoeken.

In het Friesch Dagblad werd opgemerkt, dat een referendum niet past in ons staatkundig bestel. Wij hebben immers een representatieve democratie. Kamerleden vertegenwoordigen het volk en een referendum maakt daar inbreuk op. Het Friesch Dagblad heeft daarin gelijk, maar het is ook waar, dat de parlementaire democratie op essentiële punten vaak niet in staat blijkt goed te reageren. Men denke slechts aan vraagstukken als de abortuskwestie, de krakersproblematiek en de illegale gastarbeiders. Nu het parlement steeds meer onmachtig blijkt en steeds minder vertrouwen geniet, rijst toch de vraag of ons democratisch bestel niet nodig verbeterd moet worden. Daar is haast bij.

Gewogen en te licht bevonden

Het bovenstaande kan de indruk wekken, dat ik me ook aan een soort doemdenken schuldig maak, dat steeds meer gebruikelijk wordt nu we het jaar 2000 zien naderen.

Daarom moet eraan toegevoegd worden, dat bij het opmaken van de balans de passieve posten wat overbelicht zijn.

We mogen niet vergeten, dat we sinds 1945 in Europa in vrede leven. De een zegt: dank zij de atoombom. De ander: ondanks de atoombewapening.

Tot nu toe hebben de militaire grootmachten op voorzichtige wijze geopereerd en hun verantwoordelijkheid ingezien.

In elk geval mogen we aan het eind van dit jaar de Here danken, dat Hij ons weer vrede heeft gegeven.

Daar zijn zorgen over ons democratisch bestel, maar gelukkig zijn de krachten die naar de totalitaire staat streven, nog klein.

Geweldadigheden worden ook ons niet bespaard, maar in vergelijking met veel andere landen is ons leven nog rustig. Wij mogen er nog voor danken, dat we een stil en gerust leven mogen leiden.

Daar zijn economische en financiële zorgen, maar ons land behoort in financieel opzicht nog altijd tot de rijkste landen op de wereld.

We hebben een Vorstin, die in het begin van haar regeringsperiode duidelij-

lijk heeft laten zien, dat ze zich haar verantwoordelijkheid ten volle bewust is en haar taak aan kan.

Ondanks alle sombere perspectieven mogen en moeten wij ons inzetten voor een betere toekomst.

Toen Bonhoeffer in de gevangenis zat, schreef hij het volgende:

„Er zijn mensen die het lichtzinnig vinden en christenen die het onvroom vinden, te hopen op een betere toekomst en zich daarop voor te bereiden. Zij geloven dat chaos, wanorde en catastrofes typerend zijn voor deze tijd en onttrekken zich door passieve berusting of vrome wereldvlucht aan de verantwoordelijkheid voor de komende generaties een toekomst te bouwen.

Misschien breekt morgen de jongste dag aan; dan zullen we graag het werk voor een betere toekomst neerleggen - maar eerder niet”.

Een ongunstige balans over het jaar 1981?

Wanneer wij niet slechts naar de passiva zien, maar ook de activa in het oog houden, mogen we met dankbaarheid van 1981 afscheid nemen en met goede moed, onder de zegen des Heren 1982 binnengaan.

*) Helaas is de situatie in Polen ingrijpend gewijzigd door de militaire staatsgreep.

P. J. van Kampen / Zeist

De theosofie

RUDOLF STEINER

Alle zelfzucht, ijdelheid, geldingsdrang waren bij hem weggebrand in het vuur van de geest. Zijn werk was het eerherstel van de mens als alzijdig geestelijk wezen, de mikrokosmische concentratie van alle scheppende krachten in het heelal... Hij liet zien, dat mens-zijn niet betekent: zwak-zijn, eenzijdig-zijn, maar dat het betekent: leven in het evenwicht van elkaar dragende uitersten: het hoogste Idealisme verbonden met de meest nuchtere zin voor het alledaags-praktische; de allerdiepste ernst gecombineerd met een milde, bevrijdende humor; grootheid van visie tegelijk met een minitieuze zorg voor het kleine; rust en zekerheid naast een ongelofelijke snelheid van handelen en een onuitputtelijke energie.

Veltman

(Rudolf Steiner - pag. 16)

„Toen ik Rudolf Steiner voor het eerst zag, had ik de indruk voor het eerst een mens te zien”.

Dr. Zeylmans

van Emmichoven

Het moet me van het hart: Steiner is, als ik zijn biografen geloven mag, een veel innemender en aantrekkelijker persoonlijkheid geweest dan mevrouw Blavatsky. Een verbluffend veelzijdig mens, een man die - anders dan mevrouw Blavatsky - niet zo vanwege een nogal dubieus geachte levenswandel over de tong is gegaan.

Zijn biografen geven hoog van hem op. Zozeer zelfs, dat ik na het lezen

van levensbeschrijvingen tot de konklusie moet komen dat het literaire genre van de „heiligenlevens” niet met de Middeleeuwen verdwenen is. Veltman spreekt in zijn gezaghebbende biografie over Steiners „grote mildheid en tolerantie”, zijn „buitengewone kracht” (13); zijn blik is „doordringend, maar warm”, zijn gebaren „zeer expressief”. Hij spreekt over „de ongehoorde vuurkracht van zijn woorden”, die „niets demagogisch of suggestief-indringends” hadden (14). We lezen van de „volkomen uitgebalanceerde alzijdigheid van zijn wezen” (15). Meer zou te noemen zijn.

Men kan niet om een figuur als Steiner heen, als men de Antroposofie wil bestuderen. Nog steeds is hij de onbetwiste meester; de grote aktiviteit die men op velerlei gebied ontplooit, wordt door Antroposofen nog steeds gezien als uitwerking en ontvouwing van Steiners oorspronkelijke ideeën.

Veltmans boek, dat ik hier voornamelijk citeren zal, lijkt mij het beste boek, als men de gedachtenwereld van de Antroposofie wil leren kennen. Het boek is zijn (tamelijk forse) prijs daarom zeker waard.

Intellectuele ontwikkeling

Steiners eerste vijftienvintig jaar worden gekenmerkt door een grote intellectuele ontwikkeling. De zoon van een gewone spoorwegbeambte, zelf een vrijdenker, komt in aanraking met dorpspastoors en voortaanstaande theologen, met mensen uit allerlei kring en uit de meest uiteenlopende milieus. Steeds opnieuw, lees ik in de biografieën, blijkt Rudolf niet alleen innemend en leergierig, hij is ook in staat om zich aan elk milieu aan te passen en er de juiste dingen te leren - nooit verloochent hij echter zijn eigen opvattingen.

Het moet worden erkend dat Rudolf een zeer veelzijdige jongeman is. Naast het gewone onderwijs ontvangt hij al op jeugdige leeftijd extra les in muziek, tekenen en schilderen. Al op lagere school-

leeftijd mag hij op een (rooms) kerkkoor. De leer van de Kerk en ook de preken interesseren hem feitelijk niet erg; hij is echter gefascineerd door het welluidende latijn en de gewijde liturgische gebaren. Van een pastoor ontvangt hij nader inzicht in de sterrenkunde, terwijl een bezoekend arts hem gevoel voor de schoonheid van de taal bijbrengt. Al vanaf zijn vroegste jeugd bevinden zich twee belangrijke componenten in Steiners belevingswereld: een grote interesse in de grotendeels nog ongerepte natuur rond zijn woonplaats en een gefascineerd-zijn door de wonderen van de techniek; de nabijheid van seinapparatuur, wissels, stoomlokomotieven etc. zal daar wel veel mee te maken hebben.

Op zijn elfde jaar gaat Rudolf naar de „Realschule” (vergelijkbaar met onze H.B.S.). Naast het bepaald niet geringe studiepakkett dat hij daar volgen moet, verwerft hij zich door zelfstudie kennis van analytische meetkunde, trigonometrie, differentiaal- en integraal-rekenen. In dezelfde tijd leert hij latijn en grieks, maar heeft van zijn spaargeld ook het werk van de filosoof Kant aangeschaft. Tijdens de saaie geschiedenislessen leest hij diens „Kritik der reinen Vernunft”; hij heeft zich boekbinden aangeleerd en zijn geschiedenisboek met Kants bladzijden „doorschoten”. Als hij van de Realschule afkomt, krijgt hij de aantekening „met lof”. Kanttekening nog: hij besteedt veel aandacht aan de godsdienstles. Met name kerkhistorie en liturgiek interesseren hem zeer: „Rudolf Steiner interesseerde zich bijzonder sterk voor dit gebied. Voor hem was de geestelijke wereld geen geloofsovertuiging, maar een ervaringsfeit” (pag. 33).

Daarna de Technische Hochschule in Wenen: Wiskunde, Natuurkunde, Scheikunde en Biologie. Grote interesse voor colleges filosofie, en in het bijzonder colleges over het denken van de literator-filosof-geleerde Goethe. Hij ervaart een diepe verplichting om „langs filosofische weg de waarheid te zoeken” (39). Hij heeft ontmoetingen met zeer uiteenlopende mensen: met een dichteres, die herleving van het Rooms-katholicisme voorstaat, maar ook met een voorvechtster van vrouwenemancipatie enz. Steiner toont grote openheid om een debat aan te gaan. Zo heeft hij bijv. een duidelijk onbevredigende gedachtenwisseling met een katholiek theoloog over zijn (gnostische) visie op Christus. Hij ontwikkelt gedachten over reïncarnatie, de „wederbelichting” van de ziel. Hij heeft die gedachten al ontwikkeld voordat hij met de theosofie in aanraking komt, meldt Veltman nadrukkelijk. Als ik de schrijver geloven mag, heeft Steiner in zijn denken zelden iets aan anderen ontleend. Hij is steeds zelfstandig zijn weg gegaan. „Tussen dit alles door (liep) de strakke lijn van zijn eigen geestelijke ontwikkeling” (47).

Na zijn studie aan de Technische

Hochschule ontvangt Steiner een aanstelling bij het Goethe-Schiller instituut in (het Duitse) Weimar. Hij is inmiddels wat bekend geworden door een opmerkelijke studie over Goethes denken. Hij werkt ook mee aan een uitgave van Goethes verzamelde werk.

Vele jaren is Steiner daarna in Berlijn woonachtig. In 1899 trouwt hij met een weduwe die al vier kinderen heeft. Na enige tijd verlaat Anna Eunike Steiner weer. „Het huwelijk was niet door echtscheiding te ontbinden” (105).

Steiner is in die tijd ook actief in arbeidersmilieus. Hij, de intellectueel, doet zijn best om (veelal marxistisch-georiënteerde) arbeiders een andere kijk op het leven te geven. Hij geeft lessen in spreekvaardigheid, die velen aantrekken en die ook geanimeerd toegaan, vaak tot het middernachtelijk uur. Voor een gehoor van zo'n 7000 mensen uit de drukkerswereld houdt Steiner de officiële feestrede bij de Gutenberg herdenking. Vijf jaar later neemt hij afscheid van dit werk - zijn niet-marxistische gezindheid heeft zijn positie erg moeilijk gemaakt; hij vertrekt overigens tegen de zin van de arbeiders zelf. In diezelfde Berlijnse tijd is hij ook eindeloos druk met het redigeren van zijn periodieken, het schrijven van artikelen, het geven van cursussen - dit alles vaak tot diep in de nacht. „Onder de steeds aanzwellende stroom van activiteiten en parallel daarmee liep echter de verborgen innerlijke stroom van zijn geestelijke ontwikkeling” (112). In die jaren groeit ook zijn verbondenheid met het Christismysterie, waarover binnenkort meer.

Geestelijke ontwikkeling

Was Steiner slechts een hoogbegaafde en filosofisch unieke verschijning geweest, hij zou niet aan de wieg van een geestelijke stroming gestaan hebben, zoals nu het geval is. Hij was echter ook een okkult begaafd (zo men wil „behept”) mens. Die kant van zijn persoon en ontwikkeling moeten ook heel nadrukkelijk aan de orde komen.

Al op zijn zevende jaar maakt de jonge Rudolf onderscheid tussen „de dingen die iedereen ziet” en „de dingen die hij alleen zag”. „Reeds heel vroeg openbaarde zich bij hem een spontane helderziendheid”. Hij zag een tante, die hij niet goed kende, op het moment van haar overlijden. Hij zag „levende gedachtevormen, die verwant waren aan de glanzende vormen en gestalten van die „andere wereld” (allemaal pag. 23). Iets verderop lezen we: „een concreet geestelijke wereld was hem door directe aanschouwing toegankelijk. Hij „zag” het werken van wezens in deze wereld” (37).

Tijdens zijn studententijd vond hij het haast onmogelijk om naar dit soort „geestelijke kennis of aanschouwing” te verwijzen. Hij ontmoette een soort kruidenzoeker,

evenzeer okkult begaafd als hij, die hem in zijn visie op de dingen bevestigde. Steiner ontmoet in die tijd ook zijn enige „werkelijke Meester” (41). Over diens identiteit bestaat geen enkele zekerheid. Voor Steiner gaat het aanschouwen van die „geestelijke wereld” hoe langer hoe meer leiden tot afwijzing van zowel materialisme als ook van spiritisme, dat hij smakeloos en oppervlakkig vindt. Opmerkelijk is de parallel op dat punt met mevr. Blavatsky's geestelijke ontwikkeling. In zijn studietijd ontwikkelt hij, zoals al gezegd, zijn opvatting over reïncarnatie, die hij zijn hele leven heeft behouden. Ook openbaart zich hier voor het eerst een sterk van het christelijk geloof afwijkende Chistologie. „Steiner sprak als zijn overtuiging uit dat Christus als kosmisch-geestelijk wezen in de mens Jezus van Nazareth was neergedaald en dat Hij sinds het Golgotha-gebeuren met de mensheid verbonden leeft” (47).

Dat laatste zal in een apart artikel nader worden uitgewerkt. Hier vermelden we ook dat hij „geestelijke individualiteiten” zelfs over de grens van de dood in een geestelijke toestand kon volgen”.

In een uiterst merkwaardig hoofdstuk „de bekende onbekenden” maakt Veltman gewag van het feit dat Steiner „de geestwezens van ... onbekenden in hun postmortale bestaan kon volgen en daaraan diep ingrijpende ervaringen opdeed” (69). Ik citeer wat gedeelten: „De geestelijke vermogens waarover hij beschikte stelden hem in staat in nauwe verbinding te treden met de zielen van deze „onbekenden” nadat ze door de poort van de dood waren gegaan ... In de geestelijke regionen verschenen de beide gestorvenen als glanzend lichte gestalten. Hun ziele-inhoud was vervuld van de beelden die de geestelijke wezens in welke het bestaan van de wereld gegrondvest is, daarin opriepen ...”. Door het lot werkten de „onbekende bekenden” in Rudolf Steiners ontwikkelings-

gang als twee lichtbakens die hem direct uit de geestelijke wereld de betekenis van de natuurwetenschappelijke denkwijze openbaarden” (pag. 70, 71). Steiner hoeft niet, zoals spiritistische mediums, zulke wezens op te roepen - hij ziet hen spontaan. Antroposofen wijzen elk verband met spiritistische ervaringen dan ook af.

Steiner is dus een filosofisch en wetenschappelijk hoogbegaafd mens, die tegelijkertijd een stuk van zijn inspiratie opdoet in „geestelijke regionen”, waartoe wij gewone mensen geen toegang hebben. Waar wij als christenen ook van zullen zeggen dat we er waarschijnlijk geen toegang mógen hebben. De verschillen met de Antroposofische gedachtengangen zijn levensgroot, zoals we nog later zullen uitwerken.

Voor ons is met name interessant dat hij, met gedachten van reïncarnatie bezielde en met kennis van onzichtbare werelden begiftigd, meende tot een aantal zeer stellige uitspraken over Christus te kunnen komen. Met name in vier commentaren, op de vier Evangelien, komt een visie op Christus naar voren, die inderdaad „christocentrisch” mag heten, maar wel buitengewoon afwijkt van wat onder ons gangbaar en aanvaard is. Naar mijn indruk zullen Antroposofen in hun bejegening van buitenstaanders deze zaken niet gauw noemen. Desondanks lijkt het me toe dat we in het volgende artikel eerst die wijze van denken over onze Here moeten bekijken. In onze beoordeling daarvan ligt al heel wat besloten van wat we verder van de Antroposofie zullen vinden.

Besproken: W. F. Veltman - Rudolf Steiner, een biografie. Uitgeverij Vrij Geestesleven te Zeist, 279 blz., prijs f 29,50. Verlucht met foto's. Een onontbeerlijk werk over Steiners leven en denken. De stijl is soms wat moeizaam: ettelijke Germanismen etc.

H. Amelink / Aalten

Om de vrijheid van de Dienst des Woords*

Te lang heeft Opbouw gewacht met het bespreken van de bundel „Onderwezen in het Koninkrijk der hemelen”, een keuze uit de persarbeid van wijlen ds Gerrit Visee.

Te lang, omdat Opbouw veel te danken heeft aan ds Visee en ook omdat deze bundel voor het grootste deel bestaat uit artikelen die eerder in Opbouw gepubliceerd zijn. Met uitzondering van het eerste en het laatste. Het eerste werd gepubliceerd in De Reformatie, toen dat nog niet de dwaasheid had begaan mensen als Visee te weren. Het laatste werd gepubliceerd in Bijbel en Wetenschap.

De artikelen lopen over de periode van 1953 tot 1976.

Bijna al deze artikelen had ik eerder gelezen. Nu, na herlezing is de eerste indruk, die zich dwingend aandient deze, dat Vissee vóór alles was een dienaar van het Woord van onze Heer, die heel overgegeven heeft willen luisteren naar de Schriften. Veel van de artikelen handelen dan ook over de Bijbel en over de vraag hoe wij de Bijbel dienen te lezen.

Hij heeft willen luisteren.

Hij heeft willen horen.

Hij heeft ook nooit iets anders willen zijn dan een dienaar des Woords. Iemand die Vissee niet gekend heeft en in deze bundel voor het eerst kennis zou nemen van zijn denken zou vrijwel zeker zeggen: deze schrijver is maar van één zaak vol: hoe lees ik de Bijbel? Enkele titels: „Over het anthropomorfe spreken Gods in de Heilige Schrift”; „Kerk en Woord”; „Het belovende spreken Gods”; „Hoe spreekt de Schrift?”. En steeds kiest hij voor het absolute gezag van het spreken Gods door de mond van apostelen en profeten.

Het is eigenlijk heel bitter te moeten bedenken dat juist een man, die zo duidelijk alleen te typeren is als een dienaar van het Evangelie, die niets anders wilde zijn dan een instrument in Gods handen, tot twee maal toe moest meemaken dat een kerkgemeenschap hem, juist om dit spreken niet verdroeg. In Leerdam, waar hij stond van 1942 tot 1946, werd hij slachtoffer van het synodaal geweld in 1944/45. In Kampen waar hij later stond werd hij „buiten verband geplaatst”. Die gemeenten, die hij diende en die hem kenden, juist als prediker en dienaar van het Woord, lieten hem niet in de steek. Maar het vlees dat zich van het kerkverband meester had gemaakt verzette zich tegen de Geest. Het vrome vlees moest zich van hem meester maken omdat hij zo consequent farizeïsme en judaïsme bestreed. Maar deze bundel maakt het duidelijk: het Woord Gods is niet te binden.

Omdat hij zo veel aandacht had voor het spreken Gods tot zondaren neemt de exegese een belangrijke plaats in in deze artikelen. Tegelijk brengt dat met zich mee dat zijn werk verwonderlijk actueel is. In de huidige discussie van de Heilige Schrift zijn niet zo veel nieuwe zaken aan de orde. Daarom heeft zijn schrijven niet veel aan waarde ingeboet.

Hij heeft het veel over de Bijbel, omdat hij bevreesd was dat het Woord Gods als Evangelie aangetast werd. Want dan zijn we ons laatste houvast kwijt; het Woord van onze Koning.

Dat blijkt heel duidelijk direct in het begin van het boek als hij schrijft over het zogenaamde 'anthropomorfe' spreken van God. Een zaak die geleerd werd (en wordt) door de meeste van de gereformeerde dogmatici. Om van anderen nu maar te zwijgen. Men bedoelt daarmee te zeggen dat als God spreekt Hij dat doet op mensvormige wijze. Anders zouden wij het niet begrijpen. Vissee citeert H. Bavinck die zegt: „Als God tot ons spreekt op goddelijke wijze, geen schepsel zou Hem verstaan.” Alsof God op een andere manier zou kunnen spreken dan op Goddelijke wijze. En alsof nu juist niet daarin ons behoud is gelegen dat God God is en tóch tot ons spreekt.

Wellicht is het 'probleem' het duidelijkst aan wat men zegt over het ook nu nog wel veel besproken berouw Gods, of over de haat Gods. De aanhangers van dat anthropomorfe spreken menen dat er eigenlijk van berouw bij God geen sprake kan zijn. In de Korte Verklaring staat te lezen bij Genesis 6 : 5, 6 dat er bij God 'van berouw zelf geen sprake kan zijn'. Men zegt dit omdat men meent dat echt berouw bij God in strijd zou komen met wat de Schrift leert over de onveranderlijkheid Gods. Vissee nu toont duidelijk aan dat we in deze mening te maken hebben met een wat hij noemt dogmaticaal en wijsgerig vooroordeel. Ja hij komt tot het scherpe, maar wel juiste oordeel dat heel dit probleem van paganistische (heidense) oorsprong is.

Als God toorn is dat echt. Dat is niet maar een wijze van spreken. Hoe zou het onecht kunnen zijn? De onveranderlijkheid van God in het geweer brengen tegen de toorn van God is een bewijs dat men meer een rationeel begrip heeft van de onveranderlijkheid dan een Bijbels. Als in de Schrift staat dat God onveranderlijk is, dan is dat niet een poging ons het verborgene in God te openbaren, maar dan is dat verkondiging van het Evangelie. Dit: dat we op God aankunnen. Dat we met Hem niet bedrogen uitkomen. Elke poging om door te dringen in hoe het bij God of in God „eigenlijk” is, los van Zijn spreken tot ons, typeert Vissee terecht als hybris. We hebben in ons denken en spreken over God de gestelde grenzen niet te overschrijden. Dan tasten we de soevereiniteit des HEREN aan. En we moeten niet wijsgerig of 'dogmaticaal' het goede Woord Gods krachteloos maken. Als Karl Barth in zijn grote dogmatiek over het rusten Gods na de schepping spreekt dan keert ook hij zich tegen het anthropomorfisme als een concessie aan het moderne religieuze bewustzijn.

We hebben geen dode God, maar een levende, die spreekt. Die echt spreekt tot mensen, tot zondaren. Die echt vol liefde is. Die echt toorn. Die echt de zonde haat. Als we Hem in de weg van Zijn echte gerichten niet willen ontmoeten vinden we Hem niet. De dissertatie van Wiersinga over de verzoening verscheen in 1971. Vissee had het antwoord al gegeven in 1953, toen hij schreef dat David in zijn denken niet zo'n moeite had met de gedachte van de toorn Gods, maar dat hij die toorn vreesde, nadat de profeet Nathan tot hem gekomen was. Psalm 51.

Wat hij in 1953 schreef is Vissee trouw gebleven. De samenstellers van deze

bundel hebben als titel gekozen: „Onderwezen in het Koninkrijk der hemelen”. Dat is uit Mattheüs 13 : 52 naar de Staten Vertaling. Een treffend goed gekozen titel. Vissee was niet tegen geleerdheid. Hij was zelf een geleerde. Hij had ook geen domme afkeer van dogmatiek en theologie. Hij was er goed in. Hij was er een groot kenner van. Maar hij was inderdaad een schriftgeleerde. De Here Jezus, die in Mattheüs 13 kennelijk iets zegt tegen het Farizeïsme zegt ons dat geleerd te zijn in de Schriften een goede zaak is, als die geleerdheid maar het koninkrijk Gods op het oog heeft en zich schikt naar de regel van het Koninkrijk. In het koninkrijk der hemelen is het wezen dat we ons laten helpen door de genade Gods in Jezus Christus. Die kwam niet om gediend te worden maar om te dienen. In het koninkrijk ben je bevrijd van de waan en van de waanzin te denken dat je door wetswerken behouden kunt worden en moet worden. In het koninkrijk valt dat als een zware last van je af. Mattheüs 11 : 28-30. Men wordt in de vrijheid gesteld. Zo en dan heb je de sleutel tot het verstaan van de Heilige Schrift. Lucas 11 : 52 en 24 : 25-27. Als je die sleutel eenmaal gevonden hebt, dan laat je geen zelfstandige dogmatiek of filosofie heersen over de H. Schrift, maar dan poog je in een voortdurend strijden om in te gaan daaraan steeds weer te ontkomen. Zo de Bijbel te lezen en zo trachten de Bijbel te prediken heeft tot gevolg dat er ook steeds nieuwe dingen worden gevonden en gezegd.

Het is opvallend dat de Here Jezus in Mattheüs 13 : 52 eerst de nieuwe dingen noemt. Dan pas de oude. Als we nooit iets nieuws horen in de prediking en in de verklaring van Gods Woord wordt het hoog tijd wakker te worden. En die nieuwe dingen ontdek je als schriftgeleerde van het koninkrijk. De mensen schrikken dan wel eens, maar dat is heilzaam. Zo kon Vissee over de sabbat schrijven, zoals hij deed. Hij wist en geloofde dat Jezus Christus heel de wet vervuld heeft en poogde dat door te denken in de consequenties. Omdat Jezus heel de wet vervuld heeft, wist hij dat het verschil tussen Israël en de kerk van het nieuwe verbond niet bestaat in het opschuiven van de rustdag van de zevende dag naar de eerste. Het verschil is: Israël maar één dag. Wij zeven dagen leven in de rust en uit de rust. Hij zag goed dat het zondags-sabbatisme, zoals hij dat noemde altijd samen hangt met het leven uit de wet. Als hij daarover schrijft dan blijkt niet alleen zijn diep inzicht in het gevaar van farizeïsme en judaïsme, maar dan weet hij ook dat Datheen het woord sabbat in de vertaling van de Heiderberger in het Nederlands heeft ingesmokkeld. Hij kenden de zaken waarover hij schreef. Hij kende ook de kerkgeschiedenis. En niet alleen die van Nederland. Omdat hij zo wel eens 'nieuwe dingen' zei maakte het conservatisme, dat eigen is aan wetticisme en farizeïsme zich vaak tegen hem op. Schilder had dat al gezien in zijn jonge jaren dat het farizeïsme nooit bereid is om ook eens boeldag te houden. En Vissee heeft het onderzocht. Maar de vrijheid die we in Christus hebben wilde Vissee ook verdedigen als hem dat bestrijding kostte. Want hij wist: alles wat de mensen zeggen en gezegd hebben over de Bijbel is te toetsen, bespreekbaar en in twijfel te trekken. Alleen de Bijbel zelf niet. In alles wat mensen zeggen is interpretatie aanwezig, maar niet in de Bijbel zelf. Zo verzette hij zich tegen alle dwang ook op exegetisch gebied dat niet de dwang was van de Geest. De vrijheid van het koninkrijk maakte het hem mogelijk over alle zaken na te denken.

De vrijheid die we in Christus hebben en waarin we moeten staan als gelovigen en als gemeente, ook in de Dienst des Woords wordt van vele kanten bedreigd en aangevallen. Vlees en wereld keren zich tegen die vrijheid. Vissee nam deel aan het onderzoek naar vele gevestigde opinies. Hij schreef over de vraag van de kindcommunie, hij nam deel aan het debat over het eeuwige leven en over meer toen en nu omstrede zaken. Maar hij deed het altijd verlangend naar de Schrift te luisteren. Hij wilde niet weten van de dwang van de traditie. Maar het samen met al de heiligen uit Efeziërs 3 vergat hij nooit. Hij was ook geen zeloot. En alle sectarisme was hem vreemd. Voluit kerkelijk denkend was hij bezig. Als hij bijv. in die zaak van de kindcommunie, waarbij hij m.i. toen en nu weer, het onderscheid tussen Doop en Avondmaal niet voldoende in rekening bracht, een afwijkend standpunt inneemt van het heersende, wekt hij tegelijk op om toch vooral niet ongeregeld te handelen. Hij stelde het aan de orde, weer met alle ernst luisterend naar de Schriften en waarschuwend voor individualisme. Want hij was een kerkelijk man. Verknocht aan het gereformeerde leven. Hij wist nog de betekenis van het Woord. Van weinig had hij zo veel afkeer als van sectarisme. Hij wilde zich hoeden voor dopers denken, voor remonstrants denken, voor piëtisme en methodisme. Hij wist dat al deze stromingen in het gereformeerde leven een rol speelden en het klassiek gereformeerde denken vaak heeft bedorven. De grondtoon van ons volkskarakter is dopers. Vissee wist en geeft er getuigenis van in deze bundel dat wetticisme, piëtisme en methodisme doorwerkten in het christelijk denken en leven.

Zijn artikel 'De eenheid des Geestes behouden door de band des vredes' uit het jaar 1965 is ook nu nog volkomen actueel. Het is een wonderschone Bijbelstudie waarin hij toont een diep inzicht te hebben in de betekenis van de dertiende apostel Paulus met zijn evangelie. Hij vermeldt dan het sectarisme van de zevende dag-adventisten met hun gezondheidswetten en zegt dan: „Zo doen Gereformeerden die, in plaats van te blijven in de een-

heid des Geestes onder het evangelie door het geloof, weer eisen die God niet stelt en voorwaarden voor de kerkgemeenschap die de Schrift niet kent. Dát brengt onvrede, twist, tweedracht, verscheuring". Hij zag het onweer broeien. Men heeft naar hem niet geluisterd. Maar ook nu blijft zijn woord actueel tegenover de verdeeldheid van het gereformeerde leven en tegenover het veld winnende individualisme.

Zelfs een Visee is het niet altijd gelukt zich geheel te onttrekken aan de subtiële onvrijheid der gemoederen die er in de Vrijgemaakte kerken heerste in die jaren, waarin deze artikelen uit deze bundel zijn verschenen.

Als hij spreekt over de verhouding van Kerk en Woord dan is heel duidelijk dat hij worstelt met de onjuiste plaats die het denken over „de kerk" in die jaren innam in de Vrijgemaakte kerken. In die artikelen onder deze titel staan weer zeer schone zaken. Vooral ook nu nog steeds actueel als men het heeft tegenwoordig over het spreken van de kerk. Maar hij wist „niet de tijd moet de prediking, maar de prediking moet de tijd bepalen".

Hoe waar. Hoe nuttig als men in christelijk nederland dit weer geloofde. Maar als hij zegt dat de prediking niet soteriologisch versmald mag worden dan poogt hij een compromis te vinden met de toenmaals overheersende mening dat de kerk over alles had te spreken.

Want natuurlijk moet de prediking alleen maar gaan over de 'soteriologie'. Waarover zou de prediking anders moeten gaan? 1 Korinthiërs 2. Over het kruis van Christus moet het altijd gaan. Dat is geen versmalling. Dat is de katholieke vastheid van de prediking.

Als hij zegt de Geest „vergaderd de kerk door de kerk" dan is dat wel leuk om te lezen, maar het is niet waar. Je kwam in die tijd tot zulke uitspraken ter wille van de ware-kerk-drijvers. Maar de kerk wordt vergaderd door de Geest. Het is exclusief een werk van de Zoon Gods door Woord en Geest. Natuurlijk hebben gelovigen daarin een taak, maar dat is geen taak in mindering op het werk van Jezus Christus. Als Paulus b.v. in Corinthhe predikt en de gemeente ontstaat, dan is dat door zijn werk, dat de Heilige Geest gebruikt, maar „de kerk" georganiseerd en wel speelt daarin geen rol. De kerk kan nooit haar eigen product zijn. De volgorde van het werk Gods in deze is: Heilige Geest-prediking-geloof-bekering. En de kerk behoort tot het stuk van de bekering. Overal waar in het geloof de prediking wordt ontvangen en aanvaard ontstaat de gemeente.

De bedreiging van de vrijheid van de Dienst des Woords en de dienst der diakonie had hij ook in Duitsland gezien. Zijn artikel over het verzet in Duitsland door Von Bodelschwingh tegen het euthanasieprogramma van Hitler is daarvan een bewijs. En weer: hoe weet hij de geesten te onderscheiden. Hij weet dat het opvallend was dat het verzet tegen het Nazidom daar het minste was in het protestantisme, waar het piëtisme de meeste invloed had geëffend. Daar deed men de meeste concessies.

Opvallend maar begrijpelijk voor een echt vrijgemaakte dominee is ook de sympathieke wijze waarop hij spreekt over H. F. Kohlbrugge. Hoewel niemand hem een Kohlbrugiaan zou moeten noemen. Dat was hij niet. En hij wilde niet naar mensen genoemd worden. Want hij wilde staan in de vrijheid.

*) Onderwezen in het Koninkrijk der hemelen, keuze uit de persarbeid van ds G. Visee. Een uitgave verzorgd door de broeders C. Lentink en ds H. Brink, uitgegeven bij Copiëerinrichting Van den Berg, Broederweg 6 te Kampen. Het woord vooraf is van de hand van zijn geliefde ambtsbroeder J. O. Mulder. De prijs is f 27,50.

boekbespreking

Dr. B. Goudzwaard,
„Genoodzaakt goed te wezen"

Graag vestig ik de aandacht op deze recente publicatie van de aan Opbouw-lezers niet onbekende prof. Goudzwaard.

Bij Kok, Kampen, verscheen dezer dagen een boek van 110 pagina's over het onderwerp dat in de ondertitel wordt genoemd: christelijke hoop in een bezeten wereld.

De IKON-televisie besteedt er in de zondagmiddagen om 5.00 uur alle

aandacht aan door prof. Goudzwaard over dit boek en de visie die daarin tot uitdrukking komt, aan het woord te laten. Dat biedt een bijzondere mogelijkheid om heel het Nederlandse volk aan te spreken op haar verantwoordelijkheid in het midden van deze „bezeten wereld".

Ik ben daar bijzonder verheugd over en sta er tegelijk ook verbaasd van dat dit kan. Dat het vandaag in ons land nog mogelijk is om een zo breed publiek met een zo door en door christelijke visie op onze samenleving te confronteren. Ik weet wel: er zullen er ook onder de lezers van Opbouw zijn, die dit meesmuilend zullen lezen - want de christelijke visie op de samenleving van Goudzwaard is onder ons niet bij iedereen populair. Ook H. de Jong zal in dit blad wel andere dingen over dit boek gaan schrijven als ik nu doe.

Toch blijf ik bij mijn vreugde en verbazing over dit boek en het brede gehoor dat het krijgen zal.

Ik zal u uitleggen waarom, door de inhoud van dit boek kort samen te vatten. De titel luidt: „Genoodzaakt

goed te wezen". Het is het slot van een citaat van Groen van Prinsterer uit 1831.

„Van allen verlaten is men gerust, wanneer men God tot bondgenoot bezit. Mogt nu slechts het gedrag der natie doen zien, dat zij de waarde en ook de voorwaarden van dat bondgenootschap kent. Het is somtijds alsof Holland afgezonderd en voorbereid wordt om krachtig deel te nemen aan de grote worstelstrijd waarop de tegenwoordige wereldcrisis, naar het schijnt, uitloopen moet. Het wordt in zeker opzigt genoodzaakt goed te wezen".

Zoals u ziet zijn de laatste woorden tot slot van het boekje geworden. Het citaat is de uitdrukking van het geloof van Groen van Prinsterer dat als een land en volk ook in zijn publieke optreden haar kracht zoekt in het Verbond met God, het dan wel eens een roeping onder de volkeren zou kunnen krijgen.

Dat is het wat Goudzwaard drijft en waarom hij dit boekje schreef. Over de inhoud van dit boekje is hiermee nog niet veel gezegd. De inhoud zou wellicht beter te omschrijven zijn met de woorden „Christendom en ideologie". Vier ideologieën worden in dit boek beschreven: 1. de volksideologieën die hun kracht zoeken in het bereiken van het ene doel van het behouden en bewaren van de eigen nationale zelfstandigheid (soms met hulp van ras-, bloed- en bodemtheorieën); 2. de revolutie-ideologie die van het met geweld omverwerpen van de onderdrukkende structuren haar einddoel maakt; 3. de welvaarts-ideologie die het zoekt in de vergroting van het materiële welzijn en 4. de veiligheids-ideologie die zozeer de beveiliging van bestaande verworvenheden tot zijn doel maakt, dat het daarbij ieder middel legitiem vindt.

In een helder geschreven hoofdstuk vooraf (2) wordt eerst uiteengezet wat een ideologie is en aan welke punten je haar herkent:

1. Het doel wordt verabsoluteert.
2. De middelen om het doel te bereiken worden aan dit doel ondergeschikt gemaakt. Het doel heiligt de middelen.
3. De normen (bijv. naastenliefde) worden omgebogen naar dat doel.
4. Er worden offers geëist!
5. Naar het te bereiken doel en de medewerking daaraan wordt een vijandsbeeld ontworpen.

Volgens Goudzwaard is onze samenleving in de greep van de bovengenoemde vier ideologieën. Hij schrijft dat niet op een superieure toon, alsof het hem niet zou aankleven, maar wel op een indringende wijze, zodat geen lezer ontkomt aan de vraag: ben ik ook zelf niet op één van deze vier punten van mijn welvaart en mijn eigen volksbestaan, mijn drijfveer om een rechtvaardige wereld te realiseren of mijn verlangen naar veiligheid ongemerkt ten prooi gevallen aan afgodendienst.

Eigenlijk is dit de teneur van heel zijn boek: wij zijn in diepe onoplosbare problemen gekomen omdat wij ergens in onze Westerse geschiedenis de door ons gestelde doelen hebben losgemaakt van het Verbond en de Thorá. Dat wordt nu zichtbaar in de macht die de door ons gekozen doelen en de daarbij gebruikte middelen op ons uitoefenen. Zo gaat het met een afgod. „Eerst is er de mens, die een afgod maakt. Hij schept het beeld

zoals hij dat wenst. Maar daarna wordt de mens in toenemende mate afhankelijk van zijn eigen schepping" (blz. 24). Dan worden de rollen omgekeerd en gaat de grote machine, die aan het werk gezet is om ons doel te bereiken, over ons heersen en onder ons zijn slachtoffers maken.

grote communistische bureaucratische machtsapparaat, en tegen de ongelofelijk ingewikkelde en technisch verfijnde „machine" van onze welvaartsstaat en tegen de „perfectionering en uitbouw van een vernietigingsarsenaal dat ons letterlijk en figuurlijk al lang boven het hoofd is gegroeid. Een God is opgestaan en angst en hypnose zijn zijn terreurmiddelen. En hij vraagt offers bij stromen. Ondragelijke, financiële offers, maar mogelijk ook mensenoffers, zoals een oudtestamentische Moloch" (blz. 75).

Ziet Goudzwaard geen verschil tussen een communistische ideologie en een westerse welvaartsideologie? of veiligheidsideologie. Jazeker: de één (bijv. het communisme) is een volgroeide ideologie met alle monsterachtige trekken. De ander is een ideologie-in-wording en draagt al veel trekken ervan. Zo herken je bijv. in de onontkoombare dwang die de wapenwedloop met zich meedraagt het kenmerk van een ideologie. Maar volgroeid is deze veiligheidsideologie niet.

Toch hebben alle ideologieën één ding gemeen en dat is de verafgoding van het gezette doel, dat los komt te staan van bijbelse normen en legitieme middelen. Het wordt een doel dat zich verzelfstandigt tegenover God. Eigenlijk is heel het boek één grote geleerde preek over het eerste gebod, dat Luther tegelijk ook het grote gebod noemde: gij zult geen andere goden naast Mij hebben.

Nu mijn mening: ik zit met de grote vraag hoe het komt dat deze visie van Goudzwaard niet alle „bijbelgetrouwe" christenen overtuigd heeft, tot nog toe?

Zou dat komen omdat er aan onderdelen van die visie best wel wat af te dingen is?

Zoals de *gelijkschakeling* van deze vier ideologieën. Met woorden wijst Goudzwaard deze gelijkschakeling af (zie blz. 57 en 79). Toch kan door de opzet van dit boek de gedachte versterkt worden dat de „consumptie-maatschappij" in het Westen en de „communistische heilstaat" in het Oosten (etc.) toch uiteindelijk één en dezelfde soort ellende zijn, zodat het niet uitmaak of we onder de één of onder de ander zitten. Nogmaals: dit zegt Goudzwaard niet - tenslotte is in een consumptie-maatschappij de individuele vrijheid van de burger niet gedood, zoals in de politiestaat in het Oosten wel. Alleen soms is hij wel eens zo overgekomen. Lees daarom dit boek, dan zult u dit bezwaar zien wegmelden.

Er zijn zeker nog wel meer vragen op onderdelen te stellen bijv. op zijn waardering voor Weinreb, ook al vond ik diens uitleg van Esther ook mooi.

Toch denk ik niet dat in deze genoemde punten de oorzaak ligt van een aarzeling t.o.v. Goudzwaard van zijn eigen geestelijke achterban.

Om eerlijk te zijn snap ik het niet helemaal. Zou het misschien toch kunnen komen doordat wij niet bereid zijn om in onze eigen boezem afgodendienst te herkennen? Dat wij menen dat het gevaar altijd aan gene zijde van de Pyreneeën ligt, zoals Pascal al zei?

In ieder geval: om met Goudzwaards eigen woorden te spreken: de vloer moet open. Wij hebben een mooie gepolijste vloer gelegd over de politieke verdeeldheid tussen de christenen. Die vloer moet opengebroken — om dan te ontdekken dat er loodzware gewichten onder liggen: verslaving aan doelen die op zichzelf soms goed zijn, maar die worden losgemaakt van de Heer zelf.

Graag had ik dat nog breder en meer toegescherpt onder woorden gebracht gezien bijv. op de manier waarop H. Thielecke dat doet n.a.v. Johannes 5:26: Voorwaar gij zoekt Mij, niet omdat gij tekenen gezien hebt, maar omdat gij van de broden gegeten hebt en verzadigd zijt.

H. Thielecke zegt:

„God en niet de mens is de Heer van het Rijk van God. De Heer echter is méér dan zijn Rijk. Wie dit Rijk tot utopie maakt, stelt het boven de Heer”. Dan zoeken wij wel de gave maar niet de Gever, wel de redding, maar niet de Redder. Waar dat gebeurt, ontspreken onze doelen en worden ze nagestreefd als zelfstandige ons gelukkig makende idealen. Zo worden idealen tot idolen (Der Evangelische Glaube s. 579 e.v.).

Als Goudzwaard erin slaagt om dit alles met wellicht nog grotere scherpheid te zeggen, zal het hem m.i. wel de aanhang van „Hervormd Nederland” doen verliezen.

Maar aanhang of geen aanhang: deze dingen die in dit boekje ter sprake komen, moeten gezegd worden en laten wij hopen en bidden dat dit boekje en Goudzwaards presentatie ervan de ogen van de mensen inderdaad opent voor de erkenning: wij zijn verkeerde wegen ingeslagen — om met schuldbelijdenis terug te keren — en wellicht te worden gebruikt als een gisting gist onder het volk — en als volk in zijn geheel onder de volkeren.

Er zit onder deze strenge analyse van onze samenleving een diep verwortelde hoop verborgen en een zekerheid dat ook in 1981 er nog grote dingen mogelijk zijn bij God.

Ik wens u goede kerstdagen bij de lezing van dit boekje van G. Goudzwaard, keurig uitgegeven bij Kok, Kampen en verkrijgbaar voor f 12,90.

W. G. Rietkerk, Utrecht

PERSBERICHT

Op woensdag 9 december 1981 verscheen „Kijk op de Krant”. Een speciale uitgave van het Nederlands Dagblad over het Nederlands Dagblad. De verschijning van „Kijk op de Krant” was de start van een grootscheepse abonneerwervingsactie, waarbij vooral de eigen abonnees van het ND een grote rol spelen.

„Kijk op de Krant” geeft een beeld van de functie van het Nederlands Dagblad. Kennis nemen van de inhoud van deze gereformeerde krant, is de aangewezen manier om het Nederlands Dagblad juist te kunnen beoordelen. En vooral die mensen voor wie het ND een goede huisvriend is en die het ND geen dag kunnen missen, kunnen niet-abonnees het

best informeren en overtuigen. Wie zijn Christen-zijn in het leven van alledag daadwerkelijk inhoud wil geven kan dagelijkse berichtgeving, geschreven bij het licht van het Woord van God, niet ontberen.

Nu is er nog gelegenheid om een gereformeerde krant te maken en te lezen... Aan u als lezer van dit blad de dringende oproep u te abonneren op het Nederlands Dagblad als u nog niet behoort tot de kring van abonnees.

Aan u als lezer van dit blad die wel geabonneerd bent op het N.D., de dringende oproep aan anderen door te geven wat u zelf niet kunt missen: een abonnement.

Er zijn voldoende exemplaren van „Kijk op de Krant”. U kunt ze bestellen bij het Nederlands Dagblad, Postbus 241, 3800 AE Amersfoort (aanvragen te richten aan mej. T. Kamp) of u belt: 033-30564 (toestel 11).

Wilt u die speciale uitgave gebruiken bij uw wervingswerk, dan stellen wij u die graag ter beschikking.

Helpt u mee om de actie „Abonneerwerft abonnee” tot een succes te maken? In dankbaarheid voor het feit dat een gereformeerde krant bestaat!

Beverwijk — Op vrijdag 11 december heeft dhr. W. in 't Hout zijn peremptoir examen afgelegd in de regio Beverwijk-Amsterdam.

De kerk van Velp-Doesburg heeft op kand. W. in 't Hout een beroep uitgebracht.

Ds J. Keuning — Ds J. Keuning heeft om gezondheidsredenen vervroegd emeritaat aangevraagd. De kerkeraad heeft — tot zijn spijt — gemeend aan dit verzoek te moeten voldoen en heeft ds Keuning met ingang van 1 januari a.s. emeritaat verleend.

Op zondag 3 januari a.s. zal in de kring van de gemeente en genodigden van ds Keuning afscheid worden genomen.

Marknesse — De preekvoorziening is thans in handen van K. van der Linde, Zuiderzeeweg 1, Blokzijl, tel. 05272-413. Ook het adres van de diakonie is veranderd. Het is nu: H. H. de Vries, Finsestraat 27, Kraggenburg, tel. 05275-2784.

Oegstgeest — De scriba J. W. Wesseling woont nu: Herengracht 23, 2312 LA Leiden, tel. 071-130363.

Ds J. Meester — Onder de titel „Onze eindredacteur ds J. Meester 50 jaar predikant” schreef ds J. C. Janse in de „Kerkbode” van de Ned. Ger. Kerken het volgende stuk.

Op 20 december 1931 heeft ds J. Meester zijn actieve dienst in het Evangelie als dienaar des Woords mogen beginnen. Hij werd die dag bevestigd als predikant van de Gereformeerde Kerk te Brouwershaven, in Zeeland.

Nu we 50 jaar verder zijn en ds Meester door Gods goedheid zijn jubileum viert en hij op verschillend gebied nog zo actief is — en met wijsheid actief — ook als eindredacteur van onze Kerkbode, willen ds Moggré en ondergetekende als mederedactieleden graag onze blijdschap en dankbaarheid over dat alles uitspre-

ken: een halve eeuw dienaar des Woords en ook nog steeds in pers-arbeid bezig — het is een gave van God!

Immers, al is ds Meester al verscheidene jaren met emeritaat, we merken in onze Kerkbode, dat hij de gemeenten en de zaak van de Here niet vergeet. Nog steeds let U, ds Meester, met scherpe blik op wat er zich in de strijd der geesten opdoet aan gevaren, om die onmiddellijk duidelijk en scherp te analyseren en er tegen te waarschuwen.

Wij zijn daar dankbaar voor. We willen U, ds en mevrouw Meester, onze hartelijke felicitaties aanbieden met Uw 50-jarig ambtsjubileum. U kwam ruim 30 jaar geleden naar Amsterdam — U hebt veel voor de kerkelijke „voorlichting” in onze Kerkbode gedaan. We hopen dat het U gegeven is nog een tijd door te gaan.

De wegen van ds Meester en die van ons kruisten elkaar al vele jaren geleden — niet voor het eerst toen we aan het werk voor de Kerkbode gingen meedoen. Het was in de jaren vijftig, toen aan ds Meester in het kader van het Spanjewerk van de kerk van Rijswijk gevraagd werd of hij aan de opleiding van Spaanse evangelisten zijn medewerking wilde verlenen, door ze geloofsleer en symboliek te geven.

Ds Meester was toen onmiddellijk bereid en heeft jaren aaneen, aan Spaanse studenten, die elke week een dag bij hem aan huis kwamen, les gegeven. Met diezelfde bereidheid, die hij nog toont als eindredacteur van ons blad en waarmee hij aan het Nederlands Gereformeerd Seminarie wekelijks doceert.

In die jaren vijftig bleek ons dan reeds, wat U, ds Meester, nog steeds eigen is, nl. een bereidheid die ons aan dat apostolisch woord uit Ef. 6 doet denken: „een bereidvaardigheid van het evangelie des vredes”. Daarmee hebt U, om het met Paulus te zeggen „de voeten geschoeid”. D.w.z. U was en is bereid om daar veel voor te doen, voor het evangelie dat de ware vrede brengt. Het menselijk denken dat daar tegenover staat verhindert die vrede, die shalom. U hebt

steeds weer het zwaard van de Geest gehanteerd, dat is Gods Woord.

De Here moge U, om het met nog een woord uit Efeze 6 te zeggen, de macht geven om met het schild van het geloof nog veel vurige pijlen van de Boze uit te doven — ook voor ons via de Kerkbode. Hartelijk dank voor Uw leiding en zorg.

NASCHRIFT — Een meer persoonlijk artikel van prof. Veenhof dat ook was opgenomen blijkt wat lang om te citeren. Wij van onze kant wensen ds Meester en zijn vrouw ook hartelijk geluk. We vermelden nog dat ds en mevrouw Meester wel bezoek verwelkomen, maar dan wel liefst op afspraak.

P. J. v. K.

Kerstkrant voor jongeren — Drie keer per jaar verzorgt de redactie van het jongerenmaandblad Aktie de uitgave van een speciale jongerenkrant. Deze kranten verschijnen in een oplage tussen de 50.000 en 100.000 exemplaren. In dit kader verscheen eind vorige maand de Kerstkrant '81. De beide andere kranten verschijnen rond Pasen en tijdens de zomer. De Kerstkrant '81 bestaat uit 8 pagina's en de inhoud is gericht op jongeren tussen de 15 en 25 jaar die rand- en buitenkerkelijk zijn. Door middel van een strip, een kort verhaal, een gedicht en een eenvoudige bijbelverkenning wordt de aandacht gevestigd op het Kerstevangelie. Steeds meer scholen,

REPUBLIC OF VENDA DEPARTMENT OF HEALTH

VACANCIES FOR MEDICAL OFFICERS

APPLICATIONS ARE INVITED FOR THE POSTS OF HOSPITAL MEDICAL OFFICERS

REQUIREMENTS: Arts diploma and registration with the S.A. Medical Council. Experience as a hospital doctor is recommendable but not imperative.

DUTIES: To render ordinary medical, surgical and obstetrical services in one of the three Venda hospitals, which are well equipped. Before they were taken over by the Venda Government these hospitals were all mission-hospitals. Each hospital has 400 beds, including maternity and T.B. There is a large variety in the work and it is captivating and exciting.

SITUATION: Venda is a subtropical country, which lies next to the northern part of the Kruger Park, just below the Limpopo river. Venda is a beautiful, mountainous and picturesque country. A team of five Dutch doctors are already working in Venda.

SALARY: About R. 20.000,— per yr. (R. 1 = f 3,—). Free accommodation. With a three years contract the flying costs are paid in full, plus luggage Max. 225 kg.

INFORMATION: Buitenlandse Zending Chr. Geref. Kerken. G. Wubs, Ged. Vaart 11, 9231 AS Surhuisterveen. Tel. 05124-1250.

evangeliesatiekommissies en christelijke jongerengroepen verspreiden deze kranten. Naar gelang van het aantal bestelde exemplaren varieert de prijs van 23 tot 27 cent per stuk. Voor meer informatie of proefnummers kan men zich wenden tot: administratie Doorgeefkrant, postbus 73, 3970 AB Driebergen, tel. 03438-15744 (vragen naar Jacob Kiewiet).

Bemiddelingsburo voor lichamelijk gehandicapten, die individueel vakantie willen houden. — Dankzij de diverse thans bestaande aanpassingen bij restaurants, hotels, motels, vakantiebungalows in binnen- en buitenland is er een groeiend verlangen bij sommige lichamelijk gehandicapten ontstaan, er alléén, of vergezeld van partner of gezinslid met vakantie op uit te trekken.

Tegenover, of beter gezegd naast het bieden van de mogelijkheid tot deelname aan een groepsvakantie, bestaat er behoefte aan individuele recreatie, dit kan variëren van een „dagje-uit” tot één of meerdere weken.

Het probleem is echter het vinden van een geschikte reisgenoot, die tevens in staat en bereid is, gedurende de reis en/of het verblijf op het vakantie-adres begeleidingshulp te verschaffen.

Het Bemiddelingsburo van de Stichting Werken stelt zich ten doel, bemiddeling te verlenen bij het verkrijgen van een geschikte begeleid(st)er, die zich vrijwillig beschikbaar stelt, de lichamelijk gehandicapte te vergezellen op de door hem of haar gekozen vakantiereis. Daarbij wordt

zoveel mogelijk rekening gehouden met leeftijd, woonplaats, eventuele ervaring, periode e.d.

Een opgaveformulier kunt u aanvragen bij de Stichting Werken, Lange Voorhout 48, 2514 EG 's-Gravenhage, tel. 070-649920, Madeline Ter Burg.

Dit kan zijn zowel voor iemand, die als vrijwilliger mee wil werken (in het hoogseizoen en daarbuiten), als voor een lichamelijk gehandicapte, die begeleiding zoekt voor zijn individuele vakantie.

Bij de Stichting Werken kunt u ook terecht voor meer informatie.

BIJBELKRINGEN, VERENIGINGEN enz.

OPGELET!

Er zijn nog exemplaren van de 'Hulp bij Bijbelstudie' over het boek Jeremia verkrijgbaar.

De prijs is slechts f 10,—.

STICHTING *Signaalkampen*

DER CALVINISTISCHE STUDENTENBEWEGING

Correspondentie-adres: Postbus 5349 — 1007 AH Amsterdam
Telefoon 020 - 120374

Ook deze zomer organiseren een aantal enthousiaste vrijwilligers christelijke kampen voor middelbare scholieren.

ZEIL-, ZEILZWERF-, LANDKAMPEN

Zeilen in 't mooie Friesland, vanaf een boerderij of zwerfend met een moederschap. Of, als je liever op 't vaste land blijft fietsen, wandelen, speurtochten maken in Drente. Samen met een groep leeftijdsgenoten dus gegarandeerd een week met veel plezier. Maar ook een week waarin we samen serieus kunnen praten over God, geloven en wat dat voor jou inhoudt in je dagelijkse leven. We organiseren christelijke vakantiecampen omdat we vinden dat je ook in je vakantie daarover kunt praten. En juist de combinatie van samen lol hebben en samen serieus kunnen zijn, maakt dat zowel deelnemers als leiding nog maanden later met plezier op die onvergetelijke kampweek kunnen terug zien. Spreekt dit je aan, vraag dan voor meer informatie onze gratis affiche aan. Dat kan met onderstaande bon of d.m.v. een briefkaartje met vermelding „Opbouw”.

Geen middelbare scholier meer? We vragen tevens vrijwilligers (m/v) die als leiding in een van onze kampen meewillen.

BON

Naam

Adres:

Postcode: Woonplaats:

Opsturen naar bovenstaand adres.

WAAROM WACHTEN TOT VOLGEND JAAR MET BESPREKEN?

DOE HET NU!

Reserveer een comfortabele bungalow of een plaatsje op de camping.

REKREATIECENTRUM

„Ackersate”

Voorthuizen - Harremaatweg 26
Telefoon 03429-1274

LEES ALLES OVER HET NEDERLANDS DAGBLAD. IN DE SPECIALE KIJK OP DE KRANT.

Een uitgave van het Nederlands Dagblad
over het Nederlands Dagblad.

Vraag een gratis exemplaar aan door
even te bellen met 033-30564, toestel 11.

Nederlands Dagblad, Postbus 241, 3800 AE Amersfoort

KIJK IN
Kijk op de Krant

VERSCHENEN:

JEREMIA - EZECHIEL

door **Ds C. Vonk**

In fraaie stempelband met goudtitel,
320 bladzijden - Prijs f 52,50

In de reeks „De Voorzeide Leer” zijn nu over de H. Schrift de volgende delen verschenen:

Ds C. VONK:	bladz.	Prijs:
INL. GENESIS-EXODUS		
2e druk	528	f 65,75
LEVITICUS	768	f 36,75
NUMERI -		
DEUTERONOMIUM	880	f 44,25
JOZUA	360	f 40,00
RICHTEREN, 2e druk	352	f 40,00
I en II SAMUEL, 2e druk	400	f 55,00
I en II KONINGEN	440	f 47,50
JESAJA	340	f 50,00
JEREMIA-EZECHIEL	320	f 52,50

Ds F. VAN DEURSEN

PSALMEN I, 2e druk	416	f 41,50
PSALMEN II, 2e druk	424	f 41,50
SPREUKEN	432	f 51,50

Onder het opschrift „Het boek Jesaja op school” schreef J. L. Struik in „De school met de Bijbel” o.m.:

„Voor de onderwijsgevende is het nodig, dat hij het hele boek Jesaja heeft „opgegeten”, opdat hij niet alleen gedeelten ervan bij de vertelling betrekken kan, maar ook in de geest van dit boek kan vertellen. Bij het Bijbel lezen, dat zowel in 't uur voor godsdienstonderwijs op 't rooster aangegeven, als onder 't vak „lezen” kan gebeuren, kan heel wat van Jesaja gelezen worden.

En in 't voortgezet onderwijs, waar op de basis van de bijbelse geschiedenisvertelling in kleuter- en lager onderwijs voortgebouwd kan worden, kan 't boek Jesaja in z'n geheel worden behandeld. De onderwijsgevende kan bij de bestudering van 't boek Jesaja uitnemende hulp van Ds Vonk's boek over Jesaja krijgen.”

(Bespreking Ds C. Vonk, Jesaja)

Degenen die alle over de H. Schrift verschenen delen willen aanschaffen kunnen ze direct ontvangen desgewenst tegen betaling van f 25,— per maand.

Volledig prospectus op aanvraag.

LIEBEEK & HOOIJMEIJER b.v.

SINGEL 55 — POSTBUS 2
2990 AA BARENDRECHT
POSTREKENING 216828

TE HUUR

van particulier 6 pers. nieuwe appartementen in het gezellige Tiroler Axams, een ideaal oord voor

WINTER en ZOMERVAKANTIE'S

In het gebouw vele extra's zoals: zwembad, sauna, stube, was- en droogmachine's.

Bij vroegtijdige reservering, meerdere appartementen gelijktijdig te reserveren.

Aantrekkelijke all-in-prijzen.

Voor informatie: 071-411115 en 01862-2596.

Verzamelaar vraagt

OUDE ANSICHTKAARTEN

tot f 2,— per stuk.

Fam. D. van Kammen, Stationsweg 239,
9201 GN Drachten, tel. 05120-19873

IN DIT BLAD!
UW FAMILIEBERICHTEN
PLAATS

Reformatische Bijbelschool Zeist

verzorgt :

■ EENJARIGE VORMINGSKURSUS

Bedoeld voor o.a. mensen met een beroepsopleiding (M.B.O.-H.B.O.) of gelijkwaardige ervarings-situatie.

■ DRIEJARIGE (beroeps) OPLEIDING

(o.a. onderwijs, gemeente, zending, evangelisatie e.d.).

Informatie over bovenstaande opleidingen bij R.B.S., Krakelingweg 10, 3707 HV Zeist. Telefoon 03404 - 24166.

■ PASTORALE LEERGANGEN

te Rotterdam en Zwolle.

Info: **Leergang Rotterdam:** Ratelaar 21, 2992 VT Barendrecht, telefoon 01806 - 4038.

Info: **Leergang Zwolle:** Robbesant 26, 8303 ZH Emmeloord, telefoon 05270 - 2774.

De Gereformeerde Sociale Akademie "de Vijverberg" te Ede

attendeert erop, dat er gelegenheid is

zich aan te melden als student(e) voor de dag- en part-time opleiding (kursus '82/'83)

Er zijn drie studierichtingen:

- maatschappelijk werk
- kultureel werk
- inrichtingswerk (alleen dagopleiding)

VOOROPLEIDINGSEISEN:

- diploma V.W.O., H.A.V.O., M.B.O. of een daarmee vergelijkbare opleiding.

Voor de part-time opleiding geldt een minimumleeftijd van 25 jaar; of 23 jaar als men reeds beroepsmatig werkzaam is.

De akademie organiseert tevens een eigen toelatings-examen. Voorlichting hierover vindt plaats op 15 januari a.s., om 15.15 uur in de akademie.

Allen die vanuit een christelijke visie een studie voor het welzijnswerk willen beginnen, zijn van harte welkom.

INFORMATIE en AANMELDING:
Postbus 8071, 6710 AB Ede (Gld.),
telefoon (08380) 1.91.68.

**gereformeerde sociale akademie
de vijverberg te ede**

honger?

Vasantha weet er van mee te praten!

Ze werd door een hulpverlener in een vluchtelingenkamp gevonden.

Vasantha leed erge honger... in drie jaar had het in dit gebied niet meer voldoende geregend. Nu is ze aan de zorg van een van onze kindertehuizen toevertrouwd...

U kunt haar of een ander kind financieel adopteren. Alleen of met een groep mensen.

Voor f 60,— per maand kunt u de verzorging van een kind in een kindertehuis volledig voor uw rekening nemen.
Voor f 30,— per maand kunt u een kind, dat nog thuis woont, laten helpen.

bel onze secretaresse nu!

03443-2079

b.g.g. 03449-1659

stichting

redt een kind

secretariaat: dr guépinlaan 23 - 4032 nh ommeren (gld.)
postgiro: 1599333 t.n.v. stichting redt een kind te zwolle
bank: raiffeisenbank zwolle, rek.no. 37.73.32.860

Zoekt U voor Uw vakanties iets anders?

Evangelische Camping „t Belofde Land"

biedt U
een afwisselend programma
tijdens Paas-, Zomer- en Herfst-
vakantie.
Bovendien beschikken wij over
groepsaccommodatie.
Speciale tarieven in voor- en
naseizoen.

Reserveringen na 3 januari 1982.

Vraag folder.
Bosweg 17, Voorthuizen, tel .03429-2942

VERSCHEENEN :

JEREMIA - EZECHIEL

door Ds C. Vonk

320 bladzijden - Prijs f 52,50

Gaarne zenden wij u een volledig prospectus over de delen die in de reeks „De Voorzeide Leer" reeds zijn verschenen.

LIEBEEK & HOOIJMEIJER b.v.

SINGEL 55 - POSTBUS 2
2990 AA BARENDRECHT
POSTREKENING 216828

Voor al uw

handels- en familiedrukwerk - boeken en folders

is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN"

Nooitgedacht 3 — 3701 AL Zeist

Zijn zij kinderen van de rekening geworden?

KINDEREN van de rekening, niet alleen de Papoeakindertjes, maar het hele Papoeavolk. Is aan hen niet gepresenteerd de rekening van ons koloniale verleden?

Betalen zij vandaag nog niet, elke dag weer, voor de trouw die zij aan Nederland, aan ons bewezen hebben?

De Papoea's mogen geen volk zijn.

Ze mogen zichzelf geen Papoea meer noemen.

AL MEER dan tien jaar duurt dit onrecht.

Er is een Zwartboek over vol geschreven.

Tienduizenden doden.

Duizenden vluchtelingen.

Honderden weduwen en wezen en achtergebleven gezinnen.

Gevangenen, vermisten, verdwenen.

Elke dag levensbedreiging.

De Papoea is uit het straatbeeld verdwenen.

ER BLIJFT voor ons maar één ding over: een overlevingskans scheppen.

Onze Stichting werkt daarnaan. Wij helpen waar we helpen kunnen. U ziet de weeskindertjes van één van de tehuizen die wij steunen.

Zij zijn onze eerste zorg. Maar onze helpers zoeken het leed op, waar ze 't ook maar aantreffen. 'Konden we maar overal komen', horen we steeds weer als toch het leed toegeslagen heeft.

Laat ze niet in de steek.

Neem er één voor uw rekening.

Papoea-fonds
Postgiro 243000
Rozendaal 27
8431 PD Oosterwolde
Bank: Amro Oosterwolde
Rekening 44 40 72 470

Secretariaat:
Van Randwijcklaan 104
3815 MT Amersfoort
Telefoon 033-728690

STICHTING HULP AAN PAPOEA'S IN NOOD